

POKRAJINA IN KRAJI SELŠKE DOLINE

Pod imenom Selška dolina razumemo v tem opisu ne le samo dno doline Selške Sore, temveč tudi ves hriboviti svet do razvodnih višin, torej celotno ozemlje, s katerega se vode odteka v Selško Soro. Selški svet se začne pod stranskim grebenom Julijskih Alp in pod Cerkljanskim hribovjem ter se vleče po Loškem hribovju do Soteske pod Lubnikom, kjer se odpira v zahodni podaljšek Sorškega polja, ki je del obsežne Ljubljanske kotline. Tako je Selška dolina ne le pred vrati Škofje Loke, temveč tudi Ljubljane. Skoznjo gre najbližja, četudi ne najbolj uporabljana pot iz Ljubljane v srednje Posočje. Dolina je zanimiva za turista po pokrajinski raznoličnosti, po naravnih lepotah in svojevrstni zgodovini, gospodarsko pa je pomembna po obsežnih gozdovih in po svoji industriji.

Dolinsko dno in okolno hribovje

Dolnji in gornji del doline se razlikujeta po smeri in po pokrajinskem značaju. Dolnji del od Češnjice do Soteske je usmerjen od severozahoda proti jugovzhodu, medtem ko poteka gornji del od Petrovega brda do Železnikov od zahoda proti vzhodu, kolikor pač te smeri na krajše razdalje ne spreminjajo zavoji, v katerih se Sora ogiblje obronkom hribovja.

Dolnji del doline, v katerega je dostop dva km daleč izza Škofje Loke skozi Sotesko, daje vtis še dokaj odprte pokrajine, ker se po dnu razprostirajo naplavljenе ravnice Praproškega, Bukovškega, Dolenjevaškega in Selškega polja. Ravno dno sega — seveda zoženo — tudi v stranske doline Luše, Bukovščice, Selnice, Češnjice in Dašnjice. Z obrobja ravnega polja se zložno vzdiguje nižje hribovje, njegova slemena pa se višajo proti razvodnemu gorovju. Pobočja hribov oblažujejo ponekod ozke police ali terase.

Gornji del od Češnjice navzgor je zelo utesnjen in ima mnogo bolj gorski značaj. To je izrazita deber, tesna žlebasta dolina, kjer je bore malo ravnega dna, ki zadostuje komaj za kako njivico. Dno doline se enakomerno in vztrajno vzdiguje. Cesta gre ves čas tik ob vodi. Od rečne struge se na obeh straneh vzpenjajo bregovi, katerih strmine so vendar ponekod uporabili za senožeti, ki kar visijo nad dolino. Večina bregov je obrasla s hostami, iz katerih se strme drče spuščajo v dolino. Tod je poljedelstvo skoraj brez pomena. V grlu tesne debri so ob vodi raztegnjeni železniki, stisnjeni med oba bregova. Razen gručastega Zalega loga so v dnu le še posamezne domačije. Dolina postaja vedno bolj samotna. Pobočja, ki so vidna iz doline, se na vrhu nadaljujejo v manj strme bregove in slemena, nad njimi pa se svet spet poganja v strmine razvodnih pogorij, v katerih gospodujejo izraziti vrhovi Ratitovca, Porezna in Blegoša, ob njih pa drugi skromnejše višine. Le ozke doline in divje

grape, ponekod stisnjene v skalnate tesni, drže iz doline v hribovje. Med njimi so najpomembnejše Prednja in Zadnja Smoleva, Plenšak, razmeroma dolga dolina Davče in Danjarska grapa. Gornji konec doline zapirajo z vseh strani bregovi, čez katere je prek 804 m visokega prevala Petrovega brda prehod v Baško dolino. Pretežni del hribovja pokrivajo gozdovi. Med gozdnimi ploskvami so po hribovju razložene samotne kmetije (Martinj vrh, Davča, Podporezen), severno od doline pa se v prisojeh vrstijo po visokih terasah in gorskih pomolih gručaste podratitovške vasi (Sorica, Danje, Zabrd, Ravne, Torka, Prtovč in Podlonk).

Za okvir doline se na severovzhodni in severni strani vlečejo razvodna slemena in vrhovi Križnogorskega hribovja, planote Jelovice, pogorja Ratitovca in njegovih sosedov, s katerimi se končujejo Spodnje bohinjske gore, vzhodni skrajnik Julijskih Alp.

Nad Sotesko se vzdiguje sleme s Križno goro (687 m) in Planico (823 m), ki je po kamninski sestavi še del Loškega pogorja in loči Selško dolino od Sorškega polja. Proti Besnici zagrajuje dolino hribovje nad Bukovščico s Špičastim hribom (837 m)* in Mohorjem (951 m). V smeri proti Jelovici se razvodje znižuje v široko usločeno Prevalo (666 m). Nad dolino Češnjice in Dražgošami stoji mogočni zid enolične planote Jelovice, ki na tem robu dosega največje višine. Neizraziti vrhovi rastejo proti zahodu z višino — Lajška gora 1164 m, Britmanca 1231 m, Grosel 1342 m, Partizanski vrh 1411 m. Preko Rastovke (1125 m), kjer se cesta s Češnjice prevesi na planoto, se Jelovica povezuje z Ratitovcem. Iz doline se vidi Ratitovec kot dvorha gora, Kosmati (1642 m) in Gladki vrh (1666 m). Iz nasprotne Davče pa se Ratitovec predstavlja kot podolgovat greben, v katerem se ločijo posamezni raztegnjeni vrhovi — najvišji Altemaver (1678 m), Kremant (1654 m). Greben se polagoma znižuje proti Soriški planini, s katere se svet čez Soriški ali Bohinjski preval (1287 m) nagiblje na bohinjsko stran. Z Dravha (1547 m) in Lajnarja (1549 m), ki z juga omejujeta Soriško planino, bregovi strmo visijo proti Petrovemu brdu (804 m).

Južno od Petrovega brda stoji Cerkljansko hribovje, predgorje Julijskih Alp. S prevala se naglo vzdiguje v Hoč (1512 m) in Porezen (1622 m). To je razvodje med Selško Soro in Bačo. Porezen s sosednimi vrhovi (Humi 1423 m, Počanska gora 1259 m, Cimprovka 1255 m) je razvodje tudi s Cerknico in hkrati razvodje med Črnim in Jadranskim morjem, saj Bača in Cerknica pošiljata vodo v Idrijco in Sočo, ta pa v Jadran. Nekoliko nižje sleme (1000–1100 m) južno od Zgornje Davče se proti vzhodu vzdiguje v cerkljanski Črni vrh (1288 m), nadaljnje sleme, ki se viša proti Blegošu, pa že loči Selško dolino od Poljanske. Kakor Ratitovec v severni in Porezen v zahodni pregraji, tako je Blegoš (1563 m) na jugu najizrazitejši mejnik Selške doline. Onstran prevala Kala (1103 m) stoje njegovi oprode Koprivnik (1393 m), Mladi (1374 m) in Stari vrh (1217 m). Od Starega vrha na vzhod se razvodno sleme, po katerem gre blegoška cesta zdaj na selški, zdaj na poljanski strani, znatno znižuje, a se na koncu v Lubniku zadnjič povzpne nad tisoč metrov (1025). Severni lubniški breg, ki se spušča v Sotesko, zaključuje opisani okvir Selške doline.

Površinska oblika pokrajine je posledica gorotvornih gibanj in delovanja tekočih voda in je odvisna od kamninske sestave površja. (O geoloških razmerah je dr. A. Ramovš napisal razpravo »Geološki razvoj Selške doline« v Loških razgledih XIX/1972, str. 332–355). Na skrilavih in peščenčevih kamni-

* Nadmorske višine so povzete po novem zemljevidu »Škofjeloško pogorje in soseščina«, PZS, Ljubljana 1972.

nah so površinske oblike zložnejše, bolj zaobljene in raztegnjene, na apnencih in dolomitih bolj razgibane, ostre, včasih kar divje. V dolinskem dnu so tesna mesta tam, kjer se Sora prebija skozi odpornejše apnenice in dolomite.

Sora in njeni pritoki

Selška Sora ali Selščica, kakor jo imenujejo Ločani, ima precej razvejano rečje ali rečno mrežo, ki se je izoblikovala v dolgi dobi od tedaj, ko so se gubale Alpe. Izvir ima nad Zgornjo Sorico v višini 904 m tik pod cesto, ki se tam odcepi proti Petrovemu brdu. Ko priteče po globoko zajedenem jarku v dno doline, se združi z **Zadnjo Soro**. Ta ima za sabo že nekoliko daljšo pot izpod Petrovega brda in je že sprejela potoke izpod Hoča. Zanimivo je, da tudi enega od teh, ki teče med Majdlcem in Podhočarjem, tam imenujejo Sora. Po samotni dolini Zadnje Sore gre cesta na Petrovo brdo in naprej skozi Baško dolino k srednji Soči. Pod Roštom se v Soro izliva **Danjarski potok**, ki dovaja vodo izpod Raven, Zabrdra, Danj in Spodnje Sorice. Z nasprotni strani pa izpod Davče priteka **Črni potok**. Iz prostrane Davče zbira vodo znaten potok **Davča ali Davščica**. Ta dobiva med potom **Zalo** izpod cerkljanskega Črnega vrha, **Farji potok** izpod Blegoša in **Muštrovo grapo** iz Martinj vrha ter se izliva v Soro pod Zalim logom. Po dolgi dolini Davče gre cesta v vas Davčo. Kmalu za sotočjem Davče zajame Soro kratka skalnata soteska pod Sušo. Reka prebija skalovje v ostrem zavoju in zastaja na ovinku v zelenem tolmunu. Takoj zatem sprejema iz Martinj vrha **Zadnjo Smolevo** in na naslednjem ovinku **Plenšak**. Ta teče izpod ratitovškega Gladkega vrha z začetnim strmcm 230 ‰ in se šele v dnu grape pred izlivom nekoliko umiri. Nad njim domuje vasica Prtovč. Med gorenjskim in racmanskim Kovaškim vrhom priteka iz Martinj vrha **Smoleva**.

Na vzhodnem koncu Železnikov zapuša Sora tesno deber in dosega naplavljenno ravnico. Pri Češnjici je najznatnejše hidrografske središče doline, saj tam pritekata v Soro **Dašnjica** izpod Prtovča in Podlonka ter **Češnjica ali Rudnica**, ki izvira pod Rastovko na robu Jelovice in dobiva pritoke od studencev pod Dražgoško goro in Dražgošami. Tod je glavni cestni razcep. Od dolinske ceste Škofja Loka—Petrovo brdo se ob Češnjici loči cesta čez Jelovico v Bohinj, od nje gre krak v Dražgoše in naprej čez Jamnik v Kropo, po bregovih nad Dašnjico pa se vzpenja cesta v Podlonk in na Prtovč.

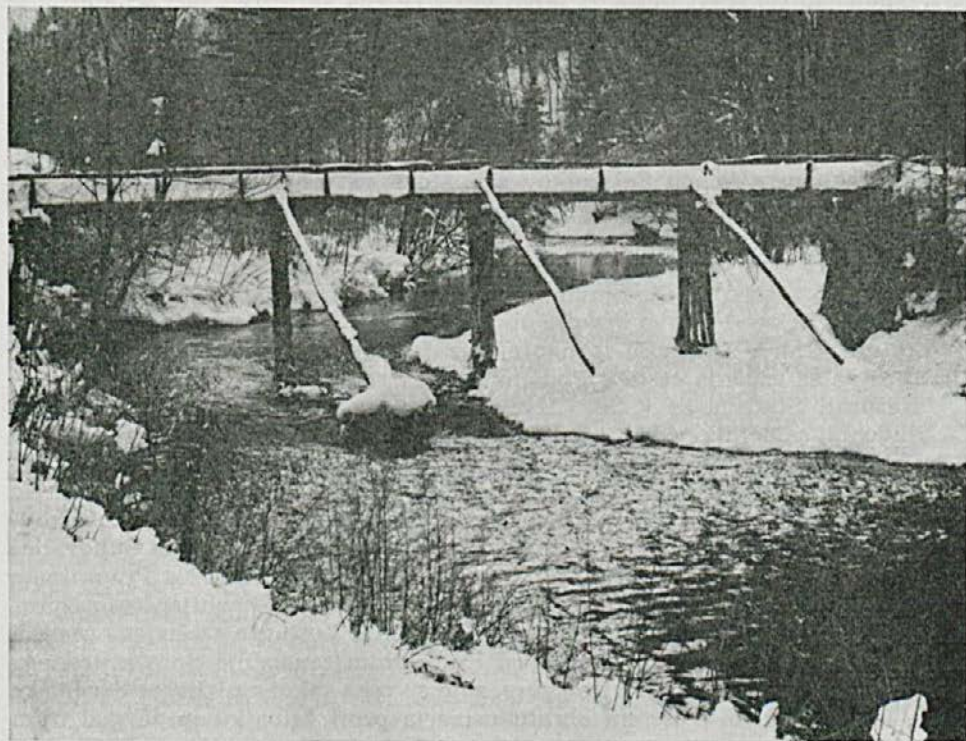
Nasproti Studena se v Soro izliva **Studenska grapa** izpod Ostrega vrha. Za Studenim se dolina pod hribom Zavrnikom spet nekoliko zoži (domačini tudi to ožino imenujejo Petrovo brdo), a se brž spet razširi v naplavljenno ravnino Selškega polja. Skozi Selca teče v Soro **Selnica** izpod Prevale in Slemenca. Na Bukovškem polju dobiva Sora **Jablenovico** z zahodne strani Mohorja in **Bukovščico**, ki zbira vodo z njegove vzhodne strani in izpod Čepulj. Dolino Bukovščice uporablja cesta, ki se čez Čepulje* vije pod Joštom v Stražišče. Na Praprotnem se k Sori odpira dolina **Luše**. Ta odvaja vodo iz grap, ki so pahljačasto razprostrte pod Stirpnik ter Mladi in Stari vrh. Po dolini Luše gre razširjena cesta k žičnici pod smučišči Starega vrha. Pod Praprotnim zaustavlja Soro iz trdnega apnenca zgrajena pregraja Križne gore, zato se reka takoj za izlivom **Sredniške** grape izpod Planice v ostrem obratu usmerja proti Lubniku in se pod njim

* Pred vojno je bilo v rabi ime Čepule, zdaj je uradno ime Čepulje.

zariva v Sotesko, skozi katero zapuša Selško dolino. Po 31 km toka se v Sovodnju v Škofji Loki zliva s Poljanščico in skupaj z njo sestavlja Soro.

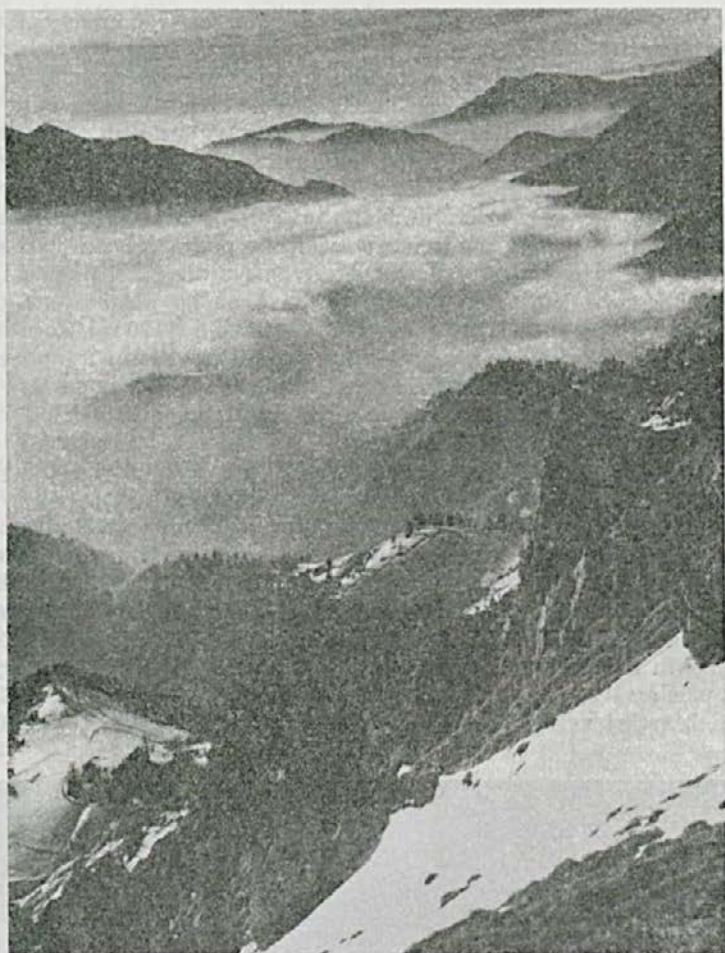
Za opazovanje vodnega stanja ima ljubljanski hidrometeorološki zavod na Selščici dve vodomerni postaji — pri Dolenji vasi in pod loško elektrarno pri Binklju. Prvo so ustanovili leta 1903, drugo leta 1912. Toda zaradi raznih sprememb, ki jim je bila rečna struga med tem časom izpostavljena zaradi hudo-urniškega značaja vodnega toka in porušenja jezov, je le kratko obdobje osmih let (1957—1960 in 1965—1968) s popolnimi istočasnimi podatki primerno za primerjavo podatkov obeh postaj. Mimo Dolenje vasi teče voda s $161,2 \text{ km}^2$ obsegajočega padavinskega območja, mimo elektrarne pri Binklju pa z območja $224,5 \text{ km}^2$.

Po vsakodnevni meritvah iz navedenih let kažejo računi zavoda, da je poprečni srednji letni pretok Sore pri Dolenji vasi 7 m^3 v sekundi, pri Binklju $3,64 \text{ m}^3/\text{sek}$. Množina vode je seveda včasih manjša, včasih večja. Najmanjši srednji letni pretok je bil leta 1957 pri Dolenji vasi $5,30 \text{ m}^3/\text{sek}$, pri Binklju $6,73 \text{ m}^3/\text{sek}$. Dejanski najmanjši pretok pa je bil $0,57 \text{ m}^3/\text{sek}$ dne 20. 8. 1958 pri Dolenji vasi in $0,60 \text{ m}^3/\text{sek}$ pri Binklju. Največji srednji letni pretok je bil leta 1965 pri Dolenji vasi $10,2 \text{ m}^3/\text{sek}$, pri Binklju $12,3 \text{ m}^3/\text{sek}$. Resnični največji pretok v navedenem obdobju je bil 28. 9. 1965 pri Dolenji vasi $298 \text{ m}^3/\text{sek}$, kar seveda povzroča nevarnost poplavl in druge škode. Pri elektrarni v Binklju so takrat namerili $220 \text{ m}^3/\text{sek}$, torej manj kot pri Dolenji vasi, ker se je del vode pred tem že razlil po ravnici ob reki. Po vsej verjetnosti se v dobi sto let ta

Pamerjev most v Soteski

Foto arh. Tone Mlakar

Pogled z Ratitovca proti Petrovemu brdu. V levem spodnjem kotu Torka.

Foto arh. Tone Mlakar

podatek povzpne nekaj nad $390 \text{ m}^3/\text{sek}$ in mora gospodarstvo pri svojih načrtovanjih s tem računati.

Odtok padavin je navadno najmanjši meseca avgusta, ko znaša povprečno le 4,3 % letnega odtoka. Največji je novembra — 14,1 %. Visok je še decembra (11,5 %), februarja (11 %) in aprila (10,3 %), medtem ko je precej majhen junija (5,5 %) in julija (5,2 %) ter januarja (5,3 %), ko leži sneg, ne da bi se kaj prida tajal in odtekal.

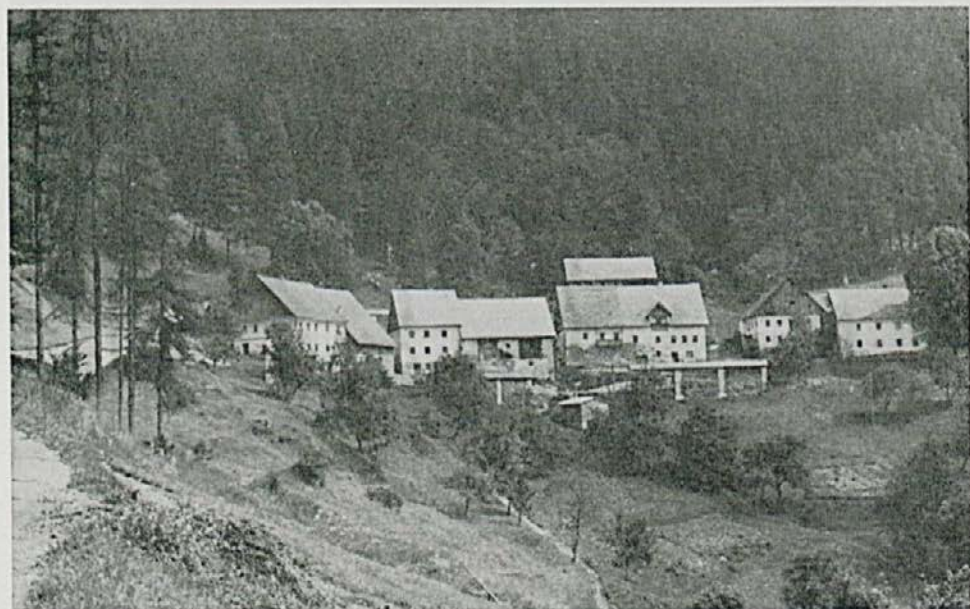
Naselja in prebivalstvo

V dolini je 46 naselij, med temi 45 vasi in nekdanji trg Železniki, ki so jim bile leta 1966 priključene štiri do tedaj samostojne vasi Češnjica, Jesenovce, Studeno in Škovine. Vse te vasi spadajo v občino Škofja Loka, le Lavtarski

vrh pripada občini Kranj. Na selški strani stojijo še tri domačije Križne gore (Srednikova kmetija, bajta in mlin) in ena domačija Breznice (Zalubnikar).

Vasi so večinoma gručaste. Nekatere od njih so sestavljene iz gručastih zaselkov, npr. Bukovščica, Golica, Dražgoše, Lenart, Tomaž. Tudi Železniki sami sestoje iz gručastih delov, ki se vrste po tesni dolini. Nekatera imena kažejo, da so tam iztrebili gozd, npr. Bukovica, Bukovščica, Ševlje, Topolje, Trnje. Razložene vasi so v hribovitem svetu. Samotne kmetije z zemljiščem v celkih sestavljajo vasi v hribovju južno od same doline (Podporezen, Davča, Martinj vrh, Rovt, Stirpnik), medtem ko so visoke podratitovške vasi severno od doline gručaste (Danje, Zabrdo, Torka, Prtovč). Najnižje ležita naselji ob Sori Praprotno (392 m) in Bukovica (395 m), najvišje pa so postavljene po južnih, zavetnih bregovih Ratitovca Torka (1175 m), Zg. Danje (1120 m), Zabrdo (1100 m) in Prtovč (1025 m). Nad 1000 m segajo z zgornjimi kmetijami Podporezen, Davča in Martinj vrh. Največje naselje so Železniki, ki so ob popisu leta 1971 šteli s priključenimi kraji 2235 oseb, od dolinskih vasi Selca s 580, od hribovskih vasi pa Davča s 310 prebivalci. Najmanjša je Zala, ki je izkazala eno samo naseljeno hišo s 4 prebivalci, za njo Krivo brdo s 5 in Torka z 9 prebivalci. Neznatni vasici sta še Zabrdo (13 pr.) in Jarče brdo (16 pr.).

Iz zgodovinskih proučevanj (glej Blaznikov prispevek »Kolonizacija in populacija na Selškem v freisinškem času«) vemo, da so se Slovenci naselili sprva v nižjem dolnjem delu doline, saj so Selca omenjene že v darilni listini leta 973, fevdalni gospodje pa so kmalu naselili tudi gornji del doline, da so imeli tudi od tam dohodke. Pod Ratitovcem so tako nastala do 1. polovice 14. stoletja naselja nemških naselnikov, Železnike so ustanovili furlanski fužinarji, v Podporezen so prišli v 16. stoletju že poslovenjeni Nemškorutarji iznad Baške doline, v Davčo in Martinj vrh pa slovenski podložniki z osliške in tolminske strani.

Zgornje Danje

Foto France Planina

Tako je bila do leta 1630 vsa dolina v glavnem poseljena. O številu takratnega prebivalstva lahko le posredno sklepamo. Točne podatke imamo šele za zadnjih sto let, to je od ljudskega štetja leta 1869 do zadnjega štetja leta 1971. Primerjaj tabelo! Podatki za zadnje štetje so iz publikacije »Rezultati za stanovništvo i domačinstvo po naseljih i opštinama« za občini Škofja Loka in Kranj, ki jo je aprila 1972 izdal Zvezni zavod za statistiko v Beogradu.

Iz tabele je razvidno, da je bilo v naseljih doline ob štetju 1971 skupno 6680 ljudi, to je 13 % manj kot pred sto leti. Če prištejemo še 11 oseb iz treh hiš, ki spadajo pod Križno goro, in tri osebe pri Zalubnikarju v Breznici, je bilo tedaj v dolini 6694 ljudi. Število prebivalstva se je povečalo v Železnikih s priključenimi vasi za 35 %, na Rudno za 19 %, v Selcih za 18 %, v Smolevi za 13 % in v Osojniku za 4 %. Izredno povečanje kaže statistika za Strmico (za 188 %), a je to navidezno, saj so leta 1900 prišeli k Strmici del Bukovščice in se je v Bukovščici zmanjšalo število prebivalstva.* Obe ti dve vasi sta v sto letih številčno nazadovali za 20 %. V vseh drugih naseljih se je število prebivalstva v sto letih zmanjšalo, na manj kot polovico v majhnih in višinskih naseljih. Največji številčni padec izkazuje Zala, kjer je namesto treh domačij ostala samo ena s 4 prebivalci ali 18 %. Nato sledijo Krivo brdo (22 %), Zabrdno (25 %), Podporezen (27 %), Zg. Danje (30 %), Torka (37 %), Ravne (38 %), Prtovč (42 %), Pozirno (44 %) in Sp. Danje ter Lenart (po 49 %). Vzroki temu so razumljivi: maloštevilnejše družine in odhajanje mladih v industrijo, posebno iz vasi v višjih legah. V desetih letih (od štetja 1961 do 1971) se je v naseljih do 500 m nadmorske višine prebivalstvo pomnožilo za 11 %, seveda predvsem z doselitvami. V pasu 500—600 m jih je 5 % manj, v pasu 600—700 m (pri razloženih naseljih sem vzel približno srednjo višino) 8,6 % manj, 700—800 m 9 % manj, 800—900 m 6 % manj, 900—1000 m (Rovt, Davča) 11 % manj, 1000—1100 m (Ravne, Prtovč, Zabrdno) 37 % manj in 1100—1200 m (Zg. Danje, Torka) 38 % manj.

V samem trgu Železniki je bilo po notici v Ljudskem glasu od 10. 10. 1882 v začetku prejšnjega stoletja okoli 1700 ljudi. Za leto 1834 navaja Anton Globočnik v opisu Železnikov 1627 prebivalcev, 137 hiš in 331 družin. Štetje 1869 je izkazalo 1256 ljudi in 138 hiš. Od tedaj je število prebivalcev stalno padalo, leta 1900 je komaj še presegalo 1000 (1028), potem se je nižalo do konca zadnje vojne, ko so leta 1948 našli le 814 oseb. Nova industrija je začela spet dvigati število, ob štetju 1953 so Železniki šteli 877 ljudi, leta 1961 že 1043, pri zadnjem štetju leta 1971 pa so skupno s priključenimi kraji dosegli 2235 oseb.

V dolini je precej starih ljudi. Delež nad 60 let starih je bil ob zadnjem štetju 16,95 %, medtem ko je splošno v Sloveniji 14,8 %, v Jugoslaviji pa 12,2 odstotka. Sorazmerno največ jih je v Zabrdnu (46,2 %), na Torki (33,4 %), v Zg. Danjah (33,3 %), na Prtovču (32 %), v Jarčjem brdu (31,3 %) in v Zg. Sorici (30,6 %). Najmanjši je delež starih v Železnikih (11,4 %), Zaprevalom (12,9 %), v Smolevi (13,6 %), Podporeznom (14,2 %) in v Selcih (14,5 %). Tudi mladine do 15 let ima dolina razmeroma veliko — 27,45 %, medtem ko jih je povprečno v Sloveniji le 24,1 % in v Jugoslaviji 26,8 %. Veliko mladih izkazujejo Tomaž (38,3 %), Topolje (33,3 %), Selca (32,4 %), Martinj vrh in Rudno (po 31,3 %); Zabrdno in Zala nimata otrok do 15 let, malo jih imajo Jarče brdo (6,3 %), Zapreval (9,7 %) in Zg. Sorica (16,1 %). Železniki so imeli ob štetju 28,7 % otrok. Pod povprečjem so bili ob štetju 1971 letniki od 15 do 60 let, ki so glavna delovna moč. Njihov povpreček je v dolini znašal 55,6 %, a v Sloveniji 61,1 %. V skladu s prej navedenim so največ ljudi srednje starostne stopnje izkazali

Naselje	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1971	1971 1869
Bukovica	143	148	143	140	159	134	142	138	140	141	98
Bukovščica	173	174	179	150	131	133	125	110	100	101	58*
Davča	496	540	573	527	518	520	438	411	343	310	68
Dolenja vas	296	290	312	280	277	261	242	245	264	269	90
Dražgoše	419	430	422	431	452	409	209	265	265	287	68
Golica	96	103	90	85	80	94	85	80	78	64	66
Jarčje brdo	30	33	32	38	33	27	24	24	20	16	53
Kališe	90	95	101	99	106	84	73	70	66	60	66
Knape	92	90	96	92	98	94	78	74	75	79	86
Krivo brdo	23	25	25	22	20	24	23	14	12	5	22
Lavtarski vrh	35	41	34	27	33	31	27	24	19	22	63
Lenart n. L.	216	165	195	156	148	142	130	125	101	107	49
Martinj vrh	335	317	312	296	269	280	277	257	231	233	69
Mraka n. L.	63	61	59	58	57	50	46	47	35	31	50
Ojstri vrh	59	81	88	72	56	61	81	72	66	56	95
Osojnik	25	18	22	19	15	26	29	29	23	26	104
Podlonk	193	206	220	225	257	254	215	191	153	122	63
Podporezen	77	78	76	71	72	67	51	50	49	21	27
Potok	95	103	96	97	93	103	77	77	85	75	79
Pozirno	102	101	93	81	60	61	55	53	49	45	44
Praprotno	112	102	104	92	89	111	78	83	92	96	86
Prtoč	59	66	76	59	65	45	50	64	44	25	42
Ravne	66	71	76	60	63	48	36	37	30	25	38
Rovt v S. d.	64	80	94	106	124	87	72	75	70	59	92
Rudno	180	145	168	184	193	206	234	209	226	214	119
Selca	492	498	501	521	457	437	424	411	498	580	118
Selške Lajše	125	131	128	118	123	134	133	122	102	87	70
Smoleva	39	44	46	33	31	40	30	37	40	44	113
Spodnja Luša	150	148	157	161	152	134	112	108	97	88	58
Spodnja Sorica	184	205	224	202	219	173	129	117	99	114	62
Spodnje Danje	166	145	177	190	193	167	155	149	96	81	49
Stirpnik	84	101	119	95	100	83	80	83	77	72	86
Strmica	18	11	37	66	61	73	77	72	59	52	288*
Ševlje	139	132	134	107	97	109	107	108	115	123	86
Tomaž n. Pr.	59	63	64	60	49	46	44	40	41	47	79
Topolje	66	74	66	58	53	56	62	63	62	60	91
Torka	24	32	33	32	25	28	34	29	18	9	37
Zabrdo	52	47	55	42	40	27	35	38	28	13	25
Zabrekve	64	68	67	57	51	76	78	71	64	50	91
Zala	22	20	22	21	11	10	9	6	5	4	18
Zali log	278	280	279	250	233	228	204	223	249	242	87
Zapreval	56	61	52	60	55	51	46	43	40	31	55
Zgornja Luša	68	73	82	64	82	70	64	78	71	58	85
Zgornja Sorica	282	305	331	340	365	337	273	240	207	180	64
Zgornje Danje	70	73	72	72	73	60	40	34	30	21	30
Češnjica	231	204	214	200	234	294	297	367	524		
Jesenovec	32	31	26	27	22	24	44	48	40		
Studeno	116	120	132	143	129	126	173	180	202		
Škovine	21	15	22	16	24	25	33	35	31		
Železniki	1256	1172	1032	1028	919	838	814	877	1043	2235	135
Skupaj	7653	7616	7758	7430	7266	6998	6394	6403	6474	6680	87

Zapreval (77,4 %), Zala (3 do 4 ali 75 %), Rovt (62,8 %), Jarčje brdo (62,4 %), Bukovščica (62,3 %) in Podporezen (62 %), najmanj pa Tomaž (38,3 %), Prtoč (44 %), Torka (44,4 %) in Lavtarski vrh (45,4 %). Železniki (59,9 %) so nad dolinskimi povprečjem, kar je razumljivo spričo doselitve delovnih moči.

Od 5427 oseb, ki so bile ob štetju stare nad 10 let, jih je 521 ali 9,6 % brez šol, 2389 ali 44 % jih je dovršilo osnovno šolo, 169 ali 3 % jih ima sred-

njo strokovno šolo, po 32 ali 0,59 % jih je z višjo ali visoko šolo. Niti 1 % je nepismenih, od tega večina starih 65 ali več let.

Gospodinjstev so našli v dolini 1770, največ (19 %) je takih s 4 člani, najmanj (4,6 %) z 8 ali več člani. Povprečno pride na gospodinjstvo 3,8 oseb. Gospodinjstev, ki imajo člane na začasnem delu v tujini, je 67 ali 3,8 %. Največ gospodinjstev (39 %) je brez zemljiške posesti, do 5 ha jih ima 30 %, nad 15 ha 19 %. Večina gospodinjstev (78 %) ima dohodke od nekmečkega dela, le 7 % od kmečkega, 15 % od mešanega. V Železnikih (razširjenih) živi 96 % gospodinjstev od nekmečkega dela. Kraji, ki niso izkazali nobenega kmečkega gospodinjstva, so Bukovščica, Prtovč, Ravne, Rudno, Smoleva, Stirpnik, Strmica, Topolje, Zabrd, Zala, Zapreval in Zg. Luša; nobenega nekmečkega pa le Krivo brdo, Pozirno, Torka in Lavtarski vrh.

Vseh aktivnih oseb v dolini je po štetju 2813 ali 42 %. Od teh jih dela v industriji 1550 ali 55 %, v kmetijstvu 547 ali 19 %, v obrti 8,4 %, v trgovini in gostinstvu 3,3 %, v drugih dejavnostih pa manj. Na začasnem delu v tujini jih je bilo leta 1971 71 ali 2,5 %. Industrija torej zaposluje nad polovico, kmetijstvo manj kot petino delovnih moči. Med aktivnimi je 42 % žensk. Poleg aktivnih je 14 % prebivalcev z osebnim dohodkom, v glavnem upokojencev, in 44 % vzdrževanih. Kmečkega prebivalstva je štetje izkazalo 1322 ali 19,8 %, od tega je 41 % aktivnih, 59 % pa vzdrževanih. Na posestvih nad 10 ha živi 86 %, na mali zemljiški posesti do 10 arov pa 4 % kmečkih ljudi.

Približno 70 % ljudi živi od rojstva v domačem kraju, okoli 30 % pa je doseljenih, od teh 3/4 iz drugih krajev doline ali iz škofjeloške občine in le 32 ali 1,5 % iz drugih republik Jugoslavije. Selitev iz rojstnega kraja je bilo nad 3/4 po zadnji vojni. Vzrok selitev iz rojstnega kraja so predvsem zaposlitve in ženitve. Po podatkih tovarne Iskra s konca leta 1971 je bilo na širše območje Železnikov doseljenih 136 njenih delavcev. Od Alplesovih članov kolektiva se je samo v letu 1971 priselilo v Železnike 106 oseb iz krajev izven doline, i. s. večinoma iz drugih občin Slovenije, nekaj celo iz Bosne in Srbije. V Alplesu so leta 1971 na novo zaposlili 294 delavcev, a v dveh mesecih jih je 168 odšlo zaradi nevajenosti tovarniškega dela in reda, domotožja ali osebnih dohodkov. V tovarne v Železnikih se vsak dan vozi znatno število delavcev, nekateri prihajajo celo peš. Iz nekaterih krajev se vozijo z rednimi avtobusi, iz drugih s posebnimi avtobusi ali kombiji. Konec leta 1971 jih je prihajalo iz drugih krajev doline v Iskra 314, v Alples 223, v Niko 88, v Tehnico 33, v Ratitovec 27 in v Dom opremo 10, poleg teh še 32 v štiri tovarne iz Škofje Loke.

Selško narečje je sorodno gorenjskemu. Začne se pri Praprotnem, kjer še spominja na loško narečje. Najbolj značilno je od Dolenje vasi do Rudna. Železnikarji imajo svoj poseben govor, na kar so verjetno vplivali nemško govoreči delavci v fužinah. Posebnost zase je govorica Soričanov s svojsko intonacijo in ritmiko, čemur se spričo njihovega izvora ni čuditi. V značaju Selčanov je neka počasna mirnost. Glede oblačenja in stanovanja so na visoki ravni. Železnikarji se tudi glede življenjskih navad v marsičem razlikujejo od drugih prebivalcev doline. Njim so se življenjske razmere zelo menjavale. Kovače je hudo prizadevalo nočno delo in delo otrok. Ko so v drugi polovici prejšnjega stoletja nastopile težave pri prodaji ročno kovanih žebeljev, je prišlo v trg pomanjkanje. Že 18. 5. 1885 je pisal Ljubljanski list o žalostnih razmerah žebelarjev: »Zastonj bi iskali krepkih, čvrstih postav, srečavali bi le blede, mrtvaške obraze. Ni več daleč oni prerokovani čas, ko bodo štirje »velikani« pod mernikom mlatili.« Anton Koblar pa pri opisu Železnikov v Dom in svetu leta 1892

piše o nekdanjih zlatih časih, »od katerih ljudem ni ostalo drugega kakor nekoliko vrojenega ponosa in mnogo spominov na srečne dni.« Z industrializacijo po zadnji vojni se je življenjska raven v dolini silno izboljšala. Manjšajo se tudi razlike med kraji različne poselitve, tudi potomci nekdanjih tujih naselnikov se v slovenski narodni zavednosti ne razlikujejo od prvotnih domorodcev. Med zadnjo vojno se je prebivalstvo doline v veliki večini vključilo v narodno-osvobodilni boj in v njem zelo aktivno sodelovalo. Posebno delavna je bila organizacija OF v Železnikih. Hriboviti tereni, slabe prometne zveze in naklonjenost ljudstva so omogočile, da so našla v dolini zavetje politična vodstva, tehnike, bolnice in podobno.

Kažipot po dolini in okolnem hribovju

Glavni dostop v Selško dolino je iz Škofje Loke skozi Staro Loko in vasi Binkelj, Trnje in Vešter, za katerim se začne Soteska. Tod so edina vrata za zložni vhod v dolino po ravnem. Z vseh drugih strani je možen dostop le čez hribovje.

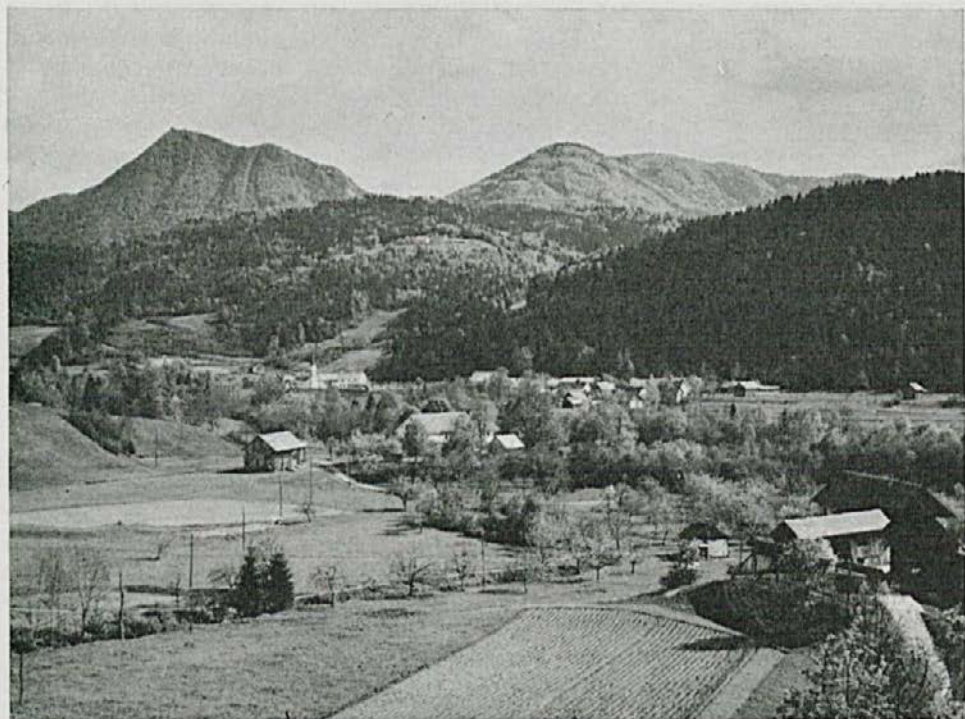
Ogledali si bomo pokrajine in naselja, od teh natančneje glavni kraj doline — Železnike.

Od Soteske do Selc

Soteska je tesni del doline, ki ga je prednica Sora sproti zajedala v trdne apnenice v davnini, ko se je hribovje šele dvigalo. Reka napravlja več zavojev, plitvine se menjavajo s tolmuni. Asfaltirana cesta se ob reki umika v levi breg čez nagnjene travnike, nad katerimi se vzpenjajo gozdnata pobočja **Križnogorskega hribovja**, ki je enake kamninske sestave kakor Lubnik (1025 m). Z gozdom porasle strmine Lubnika se vzdigujejo prav od rečne struge gor do vrha. Čez leseni Pamerjev most se odcepi markirana pot na Lubnik, kjer stoji planinski dom (22 p.), last PD Škofja Loka. V vznožju hriba je z vodo zalita jama, imenovana Balantova luknja. Iz nje teče v Soro močan studenec, ki je verjetno odtok iz znane jame Kevderc, v katero je vhod v višini 800 m na poljanski strani Lubnika.

Ko se cesta izvije izpod Lubnika in prečka podnožje Križne gore, se dolina ob Sori razširi v **Praproško polje**. V bregu nad cesto sta drug ob drugem dva kamnoloma, kjer lomijo dolomit za apnenici, ki stojita tik ob cesti na spodnji strani. Prva žge apno od leta 1859, druga od 1925. Ena od nekdanjih je začela delati že v prvi polovici prejšnjega stoletja.

Za apnenicama napravi cesta oster zavoј in gre čez praproški most na desni breg. Med vojno so Nemci ob mostu postavili utrdbe, te so partizani večkrat napadali in leseni most požgali. Ob koncu vojne so ga Vlasovci porušili, po vojni smo zgradili novega iz betona. Pri mostu se v Soro izliva **Sredniška grapa** (po starem Hrastnica). Malo nad izlivom se vzpenja v vzhodni breg loška planinska pot (poslej LPP). Po grapi gre pot k Srednikovi kmetiji, ki stoji pod vrhom dolinice med Križno goro in Hrastnikom, od Srednika pa zavije naprej na Križno goro. Vas **Križna gora** stoji onstran slemenja z razgledom na Sorško polje. Nemci so leta 1944 pol vasi požgali, sedaj so hiše obnovljene. Izven vasi je na razvodju gotska cerkev (670 m) z znamenitimi freskami in »zlatimi« oltarji, v njeni bližini lovska kočja Stare Loke.

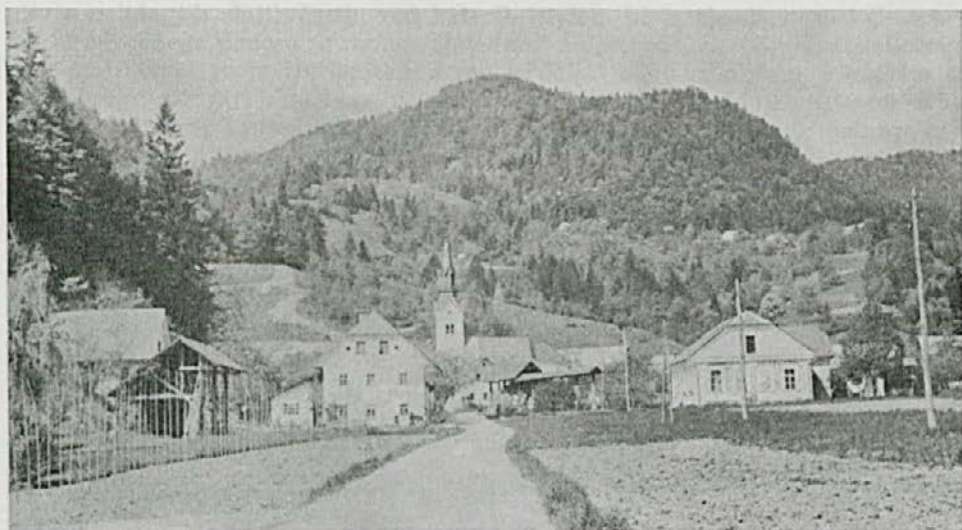
Bukovica in Lubnik

Foto arh. Tone Mlakar

Prva vas v dolini je **Praprotno** (392 m, 96 pr.*). Postavljena je v zoženem delu doline med Hrastnikom in obronkom slemena, na katerem je vas Tomaž. Ob cesti stoji nekdanja gostilna Kazina, nasproti nje železni spomenik žrtvam NOB, druge hiše so umaknjene na teraso ob cesti k **Tomažu nad Praprotnim** (655 m, 47 pr.), nekdanj imenovana Kozlov hrib. Ta ima hiše v dveh gručah, vrh slemena pa cerkev, ki so jo med vojno minirali in je sedaj obnovljena. Vas ima lepe sadovnjake. S Praprotna skozi Tomaž gre LPP mimo Zalubnikarjeve kmetije, ki spada k vasi Breznica na poljanski strani, čeprav kmetija stoji na selški strani. Tomaž in Zalubnikar sta dobro vidna s ceste pred Praprotnim. Ob cesti na Praprotnem je železni, iz pušk sestavljeni spomenik NOB. Kapelico na Praprotnem je poslikal Janez Gosar iz Dupelj. Nekaj praproških domačij, med njimi mlin, je odmaknjenih od jedra vasi k izlivu potoka Luše in jim zato pravijo **Na Luši**.

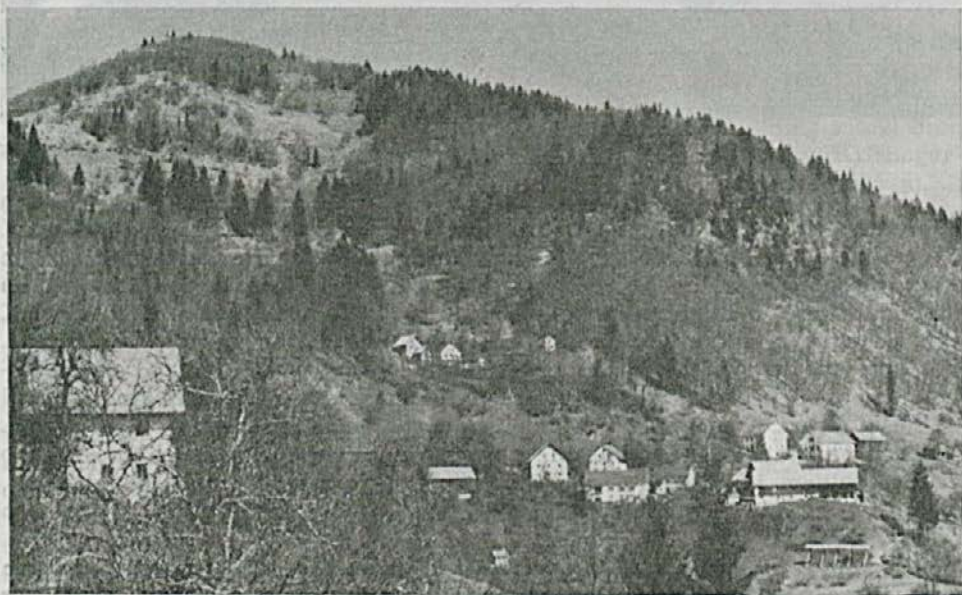
Čez novi betonski most čez Lušo se ozka dolina in cesta obrneta po desnem bregu Sore proti Bukovici. Na nasprotnem bregu pod **Hrastnikom**, ki je ves pogozden z iglavci, je viden grob Poljaka Szadevskega, ki se je boril v vrstah partizanov in padel leta 1944 pri napadu na nemške bunkerje. **Bukovica** (395 m, 141 pr.) je raztegnjena na terasi ob kraju **Bukovškega polja**. Med hišami se nekatere (Kalanova, Čotova, Basova) odlikujejo po značilni arhitekturi. Cerkev sv. Florjana ima na zvoniku sledove fresk Jerneja iz Loke, kipe na oltarjih

* Pri vseh naseljih je navedeno število prebivalstva po štetju 1971, tj. število prisotnih in začasno odsotnih oseb.

Bukovščica

Foto arh. Peter Pokorn

Pozirno pod Mohorjem

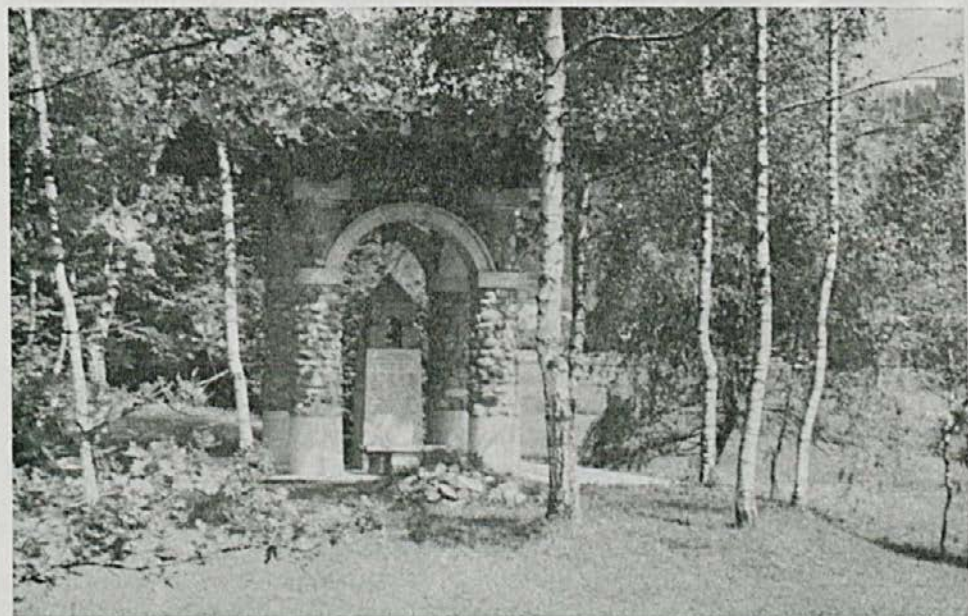
Foto France Planina

je izdelal podobar Marko Peternel iz Davče, ki je bival v Selcih. V notranjosti so pravkar našli stare freske. V vasi so šola, kulturno-umetniško društvo, gasilski dom in prodajalna. Iz Bukovice gre cesta na **Stirpnik** (635—740 m, 72 pr.), ki ima domačije razložene po hribovitem svetu med glavno dolino in Lušo.

Sredi Bukovškega polja se od dolinske ceste loči cesta v dolino Bukovščice, ki se med Hrastnikom in obronki Mohorja vleče v smeri proti Špičastemu hribu (837 m). Onstran mostu čez Soro je na terasi raztegnjena vas Ševlje (410 m, 123 pr.). Iz vasi se vzpenja steza-bližnjica čez Gmajno in hrib Blegoš (tu ni mišljena znana gora 1563 med Selško in Poljansko dolino!) proti Mohorju. Naprej v dolini je ob cesti razprostrta vas Knape (428 m, 79 pr.). V njej so se v 17. stoletju naselili rudarji, ki so po okolnih hribih kopali železovo rudo, s čimer so nehali leta 1875. K vasi spada zaselek Hudi laz na slemenu pod vrhom Blegošem. Bukovščica (450 m, 101 pr.) ima vaško jedro s šolo, cerkvijo in prodajalno, kjer se stekata dve grapi in ustvarjata potok Bukovščico. Z vseh strani jo obdajajo hribi. Po njih so razmetani zaselki Dunaj, Laško, Kras, Hrib in Plana. Cerkev sv. Klemenca premore slike izpod čopiča Štefana Šubica in Ivana Franketa. Dva oltarja je izdelal Marko Peternel. V cerkvenem obzidju je slopno znamenje s freskami.

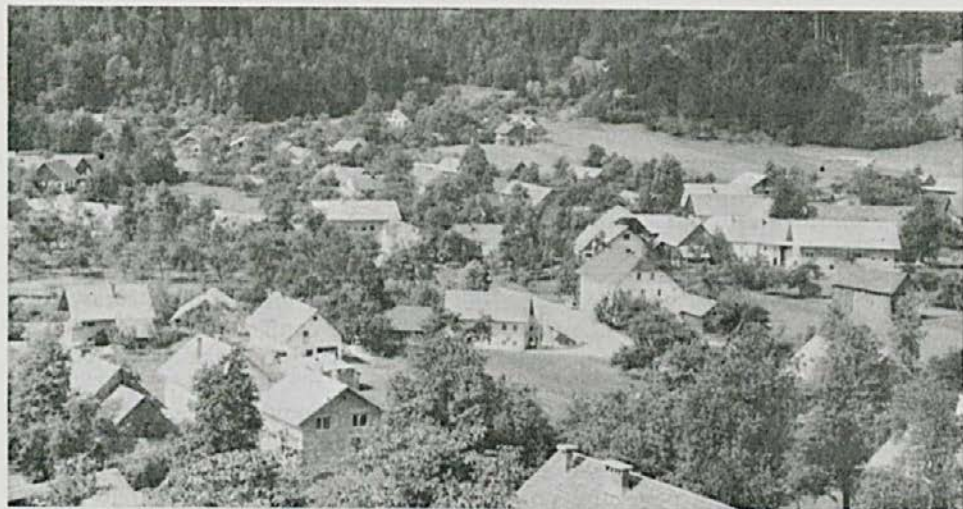
Od cerkve v Bukovščici se nadaljuje leta 1965 prenovljena cesta po Korenski grapi v Strnico (565 m, 5 pr.), ki stoji na prisojni polici pod Špičastim hribom, in naprej na Čepulje, vas na prevalu, ki spada že v občino Kranj. Tod preko je Selška dolina povezana po novi cesti s Kranjem. S Čepulj je dostop tudi na Lavtarski vrh (740 m, 22 pr.), vasico na prevalu med Planico in Hrastnikom, ki upravno spada pod Kranj, geografsko pa še v Selško dolino, saj pod naseljem na severni strani izvira Bukovščica, na južni pa Sredniška grapa, ki obe tečeta v Selško Soro.

Iz Bukovščice se vzpenja po Potoški grapi vozna pot v Pozirno (643 m, 45 pr.), ki sloni na prostorni, nagnjeni polici pod prisojnim bregom Mohorja. K Pozirnu spada še zaselek Potok vrh Potoške grape vzhodno od Mohorja.

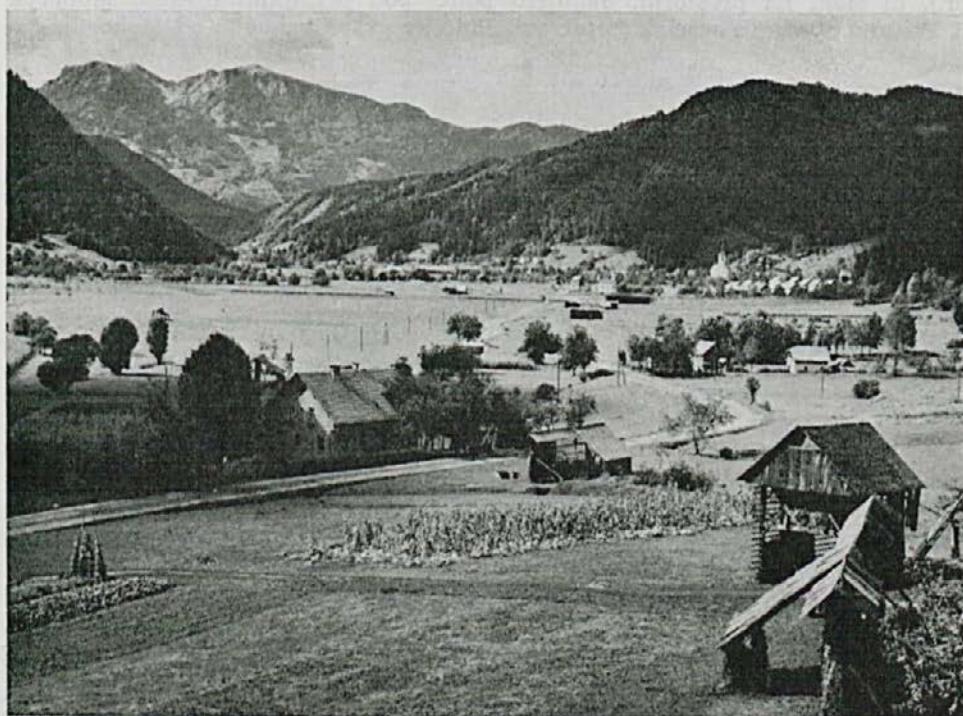
Spomenik žrtvam NOB pri Dolenji vasi, izdelan po načrtu arhitekta Jožeta Plečnika

Foto France Planina

Dolenja vas s severa

Foto France Planina

Selca in Ratitovec

Foto arh. Tone Mlakar

Nadaljujmo pot po glavni dolini!

V osojnem vznožju stirpniških hribov stoji blizu ceste za kratkim brezovim drevoredom **spomenik 19 talcem**, ki so jih Nemci tod ustrelili spomladi 1943, izdelan po zamisli arhitekta Jožeta Plečnika. Pod stropom vise koli, na katere so bili talci privezani med streljanjem. Na spomeniku so vklesana imena padlih borcev iz doline.

Sredi naplavljenе ravnice med stirpniškimi hribi na jugu in **Megliškom** (639 m) na severu leži stara, gručasta **Dolenja vas** (414 m, 269 pr.). Včasih so jo imenovali Srednja vas po legi sredi med Bukovico in Selci. Pred vasjo je ob cesti kapelica iz 18. stoletja. Več hiš je še pokritih s skrilom, ki so ga lomili pod Stirpnikom, dokler ni skriloloma pred 1. svetovno vojno zasul plaz. V vasi so ohranjene nekatere značilne stare hiše (Španova, Martinčkova, Žikovčeva in Hlipčeva). Pri Španu onstran mostu je gostilna. Namesto lesenega mostu čez Soro, ki je nekdanj imel streho kakor večina mostov v dolini in ga je jugoslovanska vojska porušila, so leta 1960 naredili sedanjega betonskega. V bližini je naprava za merjenje vodnega stanja. K Dolenji vasi spadata še zaselka **Kršivnik** in **Hudo**.

Stara osrednja vas doline so **Selca** (432 m, 580 pr.), ki so dala dolini ime. Nameščena so na prisojni strani **Selškega polja**, ki je najširši ravni del doline. Na polju pred vasjo stoji slopasta znamenje s skrilasto streho. Zatem je na levi pokopališče s kapelo, v kateri je Grošljevo Križanje, na desni pa novi del Selc, pozidan po 2. svetovni vojni. V starem središču vasi stoji nad škarmo na desni strani ceste baročna cerkev sv. Petra z Langusovo sliko v glavnem in Layerjevim v stranskih oltarjih. Nekaj hiš je še ohranilo značilno staro zunanost, večinoma pa so prenovljene. Hiša št. 75 s spominsko ploščo je rojstna hiša Franca Kosa, utemeljitelja znanstvenega proučevanja slovenske zgodovine. Sredi vasi se cesta razširja v majhen trg, ob njem je kapelica z Gosarjevo poslikavo. V prenovljeni hiši je nameščena pošta. V Selcih je stara fara, nekdanj je bil tod sedež županije, še po zadnji vojni sedež občine. Selca so v zadnjem času zaostala za Železniki, ki so razvili močno industrijo. Ta je pritegnila tudi delavstvo iz Selc. Alples ima tod svoj lesno predelovalni obrat. V kraju je nekaj obrti, trgovina in bife. Več žensk kleklja, del vaščanov se bavi še s kmetijstvom. Pri štetju 1971 so našeli še 126 glav goveje živine in 39 prašičev. V prejšnjih časih sta bili v Selcih podobarska delavnica Ivana Grošlja in izdelovalnica slik na steklo Podnartovcove Micke. Kraj ima mladinski in gasilski dom, mladinski dom ima prostore v nekdanjem »Štoku«, ki je bil last Krekovega očeta. Janez Ev. Krek, politik katoliške ljudske stranke in organizator združništva, je smatral Selca, kjer se je rodil njegov oče, za svoj domači kraj, čeprav se je sam rodil pri Sv. Gregorju nad Sodražico. Ob izhodu iz vasi proti Železnikom je bila do pred kratkim gostilna Frtica, ki z imenom opozarja na staro naseljenost, na desni pa šola.

Luša

Dolina Luša odpira vstop v zanimivi svet Starega vrha in okolnega hribovja. V žlebasti dolini je le malo ravnega dna, na obeh straneh se od potoka vzdigujeata gozdnata bregova. Od mlina na Luši gre v Lušo cesta, ki so jo leta 1970 razširili zaradi večjega prometa na smučišča na Starem vrhu. Pri izlivu Udečkarice, ki priteka od zaselka **Udeček** po zahodnem vznožju Tomaža v Lušo, so ob cesti raztresene domačije **Spodnje Luše** (419—428 m, 88 pr.), med

Zgornja Luša in Lenart

Foto France Planina

njimi ob Ambruški grapi Ambruščeva, kjer oznanja spominska plošča, da se je tam rodil Lovrenc Košir, izumitelj poštne znamke. Razen Udečka spada k vasi še zaselek Rantovše na polici z lepim razgledom na južni strani doline. V nekoliko razširjenem delu doline je nameščena **Zgornja Luša** (450 m, 58 pr.). Pri Starmanu so leta 1971 uredili več sob za sprejem turistov.

V Zgornji Luši se stikajo tri grape s potoki Pustotnica, Črnovski potok in Dragobaška grapa, ki skupno ustvarjajo potok Lušo. Ob njih se tudi cesta cepi v tri krake.

Ob **Pustotnici** gre vozna pot proti jugu v zaselek **Pustote** in se nato v zavojih vzdiguje na **Predole** (694 m), kjer doseže blegoško cesto. Svet se tam prevesi proti Delnicam na poljansko stran. Iz grape se loči kolovoz, ki se vzpenja v **Krivo brdo** (650 m, 5 pr.). Majhno naselje so deloma uporabili za weekend.

Na zahodni strani Pustot sta v bregu dve vasi pod blegoško cesto. **Jarčje brdo** (655 m, 16 pr.) je dostopno po poti, ki se od ceste v Pustote loči takoj za mostom čez potok Lušo. Pot gre mimo cerkve sv. Valentina, ki jo je leta 1857 prezidal po gotških vzorih loški stavbenik Molinaro. Tudi veliki oltar v njej je psevdogotski. Stranska oltarja je naslikal na zid verjetno Janez Gosar. Druga vas je **Mlaka nad Lušo** (750 m, 31 pr.), ki stoji malo više tik pod blegoško cesto in ima vozno pot tudi v dolino Pustotnice. Na Mlaki so l. 1972 snemali prizore s Presečnikove kmetije za TV nadaljevanko Cvetje v jeseni. Ob sami blegoški cesti pa je 1 km naprej vas **Zapreval** (859 m, 31 pr.). Vse te vasi nad Lušo imajo domačije z mogočnimi hišami loško-cerkljanskega tipa, a so po številu prebivalstva v močnem upadanju. Upravno so vedno spadale na poljansko stran, v nekdanjo občino Javorje, kamor je čez Predole razmeroma blizu (iz Zaprevala 4 km). Tudi sedaj jih štejejo h krajevnemu uradu Gorenja vas. Svet je seveda nagnjen k Luši in stoji na selški strani razvodja, torej v Selški dolini.

Cerkev sv. Valentina na Jarčjem brdu

Foto arh. Tone Mlakar

Odkar je bližnji Stari vrh urejen za smučanje, se v teh vaseh začelja turizem. V več hišah že oddajajo sobe in postrežejo tudi z okrepčilom. Pri Žgajnarju v Zaprevalu ob srednji postaji žičnice je že kar znana turistična postojanka. Leta 1971 so imeli pet sob s centralnim ogrevanjem in toplo vodo za oddajanje smučarjem in drugim turistom. Strežejo tudi z dobro domačo hrano. Gostišče je tudi pri Čemažarju, kjer ob sobotah in nedeljah prevzemajo tudi otroke smučarskih družin v varstvo. Tudi po drugih kmečkih hišah imajo v načrtu sobe za turiste. Ta »kmečki« turizem pospešujejo občina, kmetijska zadruga, gozdno gospodarstvo in podjetje Transturist iz Škofje Loke. Občina je priznala kmetom, ki so voljni prirediti turistične sobe, razne olajšave in jim pri-skrbela kredit pri Ljubljanski banki. Transturist pa je porok za plačilo posojil. Pripravili so tečaje za kmečke gospodinje, predavanja za gospodarje in poto-vanja v nekatere vasi na Koroškem, kjer so kmetije že lepo urejene v turistične namene.

Naprej proti zahodu drži iz Zgornje Luše razširjena cesta v Črnovsko grapo, kjer je dobrih 5 km od odcepa Na Luši (ob cesti Škofja Loka—Železniki) spodnja postaja žičnice na Stari vrh. Žičnica je speljana mimo Zaprevala in nad blegoško cesto do zgornje postaje ob stari planinski Loški koči (1032 m) pod Starim vrhom. Sedežnica ima dolžino 1160 m in višino 440 m. Na uro pre-pelje 900 oseb. Od gornje postaje je speljana na Stari vrh (1217 m) 800 m dolga vlečnica z višinsko razliko 322 m ter zmogljivostjo preko 1000 prevozov na uro.

Razložene kmetije v Rovtu

Foto arh. Tone Mlakar

Smučišča so brezskalni svet severovzhodnih bregov Starega vrha, kjer je dosti površine brez drevja in leži sneg do aprila, saj pravijo domačini, da imajo »pet mesecev zimo, sedem mesecev pa hladno«. Po okolici so speljane razne turne smučine. Za začetnike v smučanju je posebna vlečnica. Stari vrh se je s tem naglo razvil v pomembno smučarsko središče, lahko dostopno ne le za Ločane (13 km), temveč tudi za Ljubljance (36 km).

Iz Črnovske grape se cepi cesta k **Lenartu nad Lušo** (758 m, 107 pr.). Vas sestavljajo zaselki **Ravní** na nagnjeni polici pod cerkvijo, **Lenart** s cerkvijo, gostilno in šolo na slemenu, **Hodice** v bregu severno pod cerkvijo in **Dragobaček** onstran Dragobaške grape, po kateri tudi gre vozna pot. Razen zaselkov je še nekaj samotnih kmetij — Debelo brdo ob cesti v Rastovke in Črnovce v bregu Starega vrha nad Črnovsko grapo. Cerkev sv. Lenarta je bila med zadnjo vojno porušena in je obnovljena, od stare je ohranjena le slika brezjanske Marije iz leta 1886 in nekaj baročnih kipov. Kapelico pri cerkvi je poslikal Janez Gosar. Od Lenarta se cesta nadaljuje po slemenu mimo spomenika na kraju, kjer so se komunisti škofjeloškega rajona 27. 7. 1941 dogovorili o pripravah na vstajo, in doseže vas **Rovt v Selški dolini** (uradno Rovte, 810 do 960 m, 59 pr.) na slemenu, ki se spušča od **Mladega vrha** (1374 m) proti severovzhodu. Velike kmetije imajo mogočna poslopja, ob njih dvojne kozolce z zidanimi stebri in skrilastimi strehami. V nekaterih hišah imajo sodobno urejene kuhinje in kopalnice. Rovt je znan po prvem zmagovitem napadu Cankarjevega bataljona na nemško policijsko kolono, ki se je odigral 12. 12. 1941 ob cesti nad vasjo, kjer je zdaj postavljena spominska plošča. Blegoška cesta napravlja nad vasjo oster ovinek na severozahodno pobočje Mladega vrha, kjer se odpre pogled na daleč po hribovju razloženi Martinj vrh.

Okolica Selc

Iz starega središča doline gre več cest v okoliške hribovske vasi. Nad novim delom Selc nasproti pokopališča so leta 1963 zgradili cesto v **Topolje*** (684 m, 60 pr.), gručasto vas pod uleknjenim slemenom med **Goverovno** (735 m,) in **Kucljem** (831 m). Njive se značilno v lokih vijejo po višinskih črtah. Na prevalu nad vasjo stoji spomenik, kjer se je 5. 4. 1945 ustrelil komandant škofjeloškega odreda Oton Vrhunec-Blaž, ko so ranjenega obkolili Nemci. Slabša cesta gre naprej za vrhom Kuclja na Slemenah in se cepi proti Zabrekvam in Bezovnici. **Zabrekve** (770—860 m, 50 pr.) so vas na polici zahodno od **Mohorja** (951 m).

Topolje z Rismovca

Foto France Planina

V vasi je nekaj lepo ohranjenih starinskih hiš (Hkavšč in Knapovec). Od cerkve sv. Mohorja, ki so jo spomladi 1944 minirali, stoji še zvonik, cerkev pa obnavljajo. Severno od Mohorja je zaselek **Bezovnica** z dvema kmetijama, ki sta bili 10. 3. 1945 požgani in sta obnovljeni. Za Bezovnico se svet nagiblje že proti Besnici na savsko stran.

Po dolini Selnice navzgor drži cesta v **Selške Lajše** (87 pr.) ki stoje v dveh gručah (Spodnje in Zgornje, 660—770 m) pod **Lajško goro** (1173 m), skrajnikom planote Jelóvice. Pripada jim še zaselek **Brinje** pod **Slemenom** (883 m), ki loči grapo Selnice od grape Češnjice. Cerkev sv. Jere nad vasjo je bila med zadnjo vojno uničena. Iz zgornjega dela vasi gre cesta k novi Cesti partizanov **Dražgoše—Jamnik—Kropa**.

Iz zahodnega dela Selc se vzpenja leta 1962 zgrajena cesta v **Kališe** (750 m, 60 pr.). Hiše stoje v gruči na polici južno od **Sv. Križa** (872 m) in imajo

* Krajevni leksikon LRS ima še ime Topole, Imenik naselij LRS iz leta 1961 pa obliko Topolje (po vzorcu Bukovje, Hrastje, Javorje, Smrečje itd.), kar je zdaj uradno ime.

večinoma skrilaste strehe. V prejšnjih časih so v Kališah izdelovali sode. Cerkev sv. Križa je bila gotška stavba. Belogardistično postojanko v njej so partizani 10. 3. 1945 napadli in jo uničili. Deloma je ohranjen prednji del cerkve z gotskimi freskami iz 15. stoletja. Z vrha je lep razgled na Železnike in na Ratitovec. Od Sv. Križa se proti Jelovici vleče sleme Površnica in v Slemenu doseže vrh, nato pa se spušča na preval Pri znamenju, kjer doseže cesto Dražgoše—Jamnik. S te poti se odpirajo razgledi v dolini Selnice in Češnjice in na vse hribovje, ki izpolnjuje in obdaja Selško dolino.

Jugozahodno od Selc se iznad desnega brega Sore vzdiguje **Zavrnik** (762 m) in **Penovnike** (708 m), za njima pa **Miklavška gora** (954 m). Na njej je stala preprosta, v zasnovi še romanska cerkev sv. Miklavža. Med zadnjo vojno je bila močno poškodovana, po vojni so jo, za silo popravili. Po novem mostu in po vzhodnem pobočju Miklavške gore gre cesta iz Selc v **Golico** (64 pr.), ki jo sestavljajo trije zaselki: **Spodnja** (590 m) in **Zgornja Golica** (780 m) in **Rastóvke**. Od Spodnje v Zgornjo Golico drži le strm kolovoz. Zgornja Golica stoji na prevalu na južni strani Miklavške gore. Vrh prevala je zanimiva kapelica s kipi Križanja v naravni velikosti in s skodlasto streho. Rastóvke so ob slemenu, ki se z Mladega vrha vleče do prevala pod Miklavžem. Skozi zaselek gre cesta iz Zgornje Golice k Lenartu nad Lušo.

Železniki

Sedanje gospodarsko in kulturno središče Selške doline so Železniki (458 metrov, s priključenimi kraji 2235 pr.). Njihova predkraja **Studeno** in **Češnjica** stojita pod prisojnim bregom Sv. Križa. Sami Železniki, ki so do zadnje vojne

Češnjica z Alplesom

Foto arh. Tone Mlakar

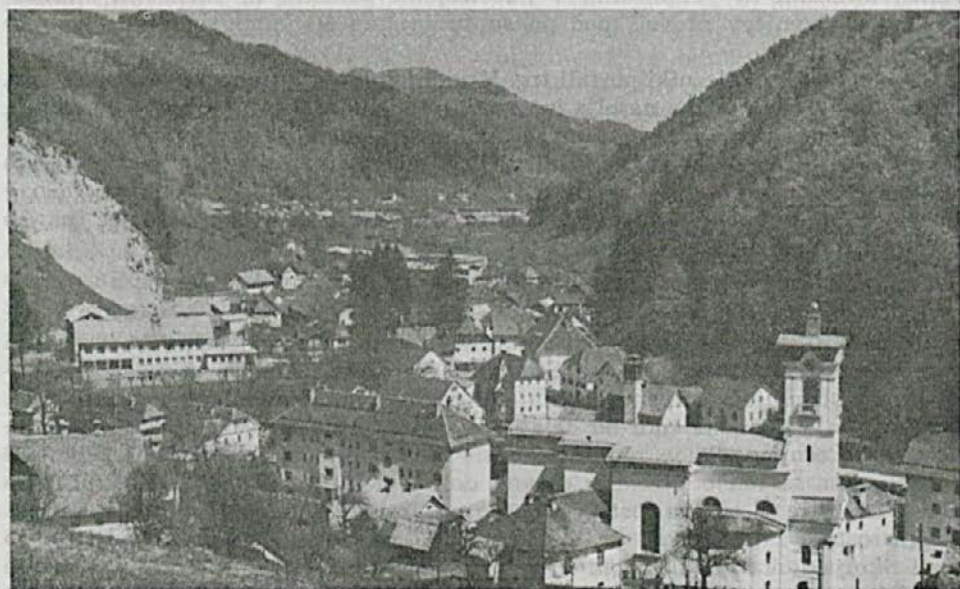
veljali za trg, so stisnjeni v dolgo vrsto v grlu tesne doline, njihov podaljšek po dolini navzgor je **Jesenovec**, na terasi nad župno cerkvijo pa so tri hiše, ki so bile do zadnjega časa ločene kot posebno naselje **Škovine**.

Stare Železnike sestavljajo tri gručne hiše: **Racovnik** na desnem bregu Sore na začetku nekdanjega trga, **Trnje** na levem bregu z jedrom pri cerkvi in **Gorenji konec** ali po sedanjem imenovanju Na plavžu na koncu naselja, kjer še stoji stari plavž.

Nad dolino se z obeh strani vzdiguje hribovje: z južne strani med Studensko grapo in Smolevo racmansi **Kovaški vrh** (882 m) in **Globočnik**, za njim **Strmec** (954 m), med Smolevo in Zadnjo Smolevo gorenjski **Kovaški vrh** (841 m) in za njim **Vancovec** (1085 m); s severne strani **Štedel vrh** (1145 m), ki se v Strmci spušča proti Škovinam. Pobočja so na obeh straneh strma in večinoma gozdната, le v Globočnik in Štedel vrh segajo dolgi jeziki senožeti, ki se pa tudi zaraščajo. Hribovje pozimi zakriva sonce, da so Železniki več tednov v neprestani senci. Med hišami je razen za reko, cesto in ulice le malo prostora za majhne vrtove.

V tesni debri med strmimi bregovi razvrščene stavbe, mogočne starinske hiše, stari upokojeni plavž, sledovi nekdanjih vodnih strug in pomanjkanje polja dajejo kraju poseben značaj, ki nam poleg imena razodeva, da je tod stoletja gospodovalo železarstvo.

Do 13. stoletja je bil ozki del doline nenaseljen. Ko pa so zemljiški gospodje-freisinski škofje leta 1277 dobili od cesarja pravico izkoriščati rude, so naselili sem, kjer je bila na voljo hitro tekoča voda za pogon, fužinarje iz Furlanije. Fužinarji so dobili kovače iz Kroke, Tržiča in Borovelj. Ti priseljenci so bili kmečkemu življu v dolini tuji, zato so okoličani kraj imenovali Lahovše. Fužinarji so imeli razne privilegije in so bili oproščeni dajatev. V rudarskih

Železniki, pogled s Škovin

Foto France Planina

zadevah so bili podrejeni rudarskemu sodišču v Ljubljani, v drugih pa gosposčini v Škofji Loki. Skozi 600 let so Železniki živeli od železarstva. Sprva so rudo talili v preprostih pečeh »na volka«, v 16. stoletju so uvedli brešijanske peči z dvojnimi phalom. V zidu Johanovega vrta je vgrajen kamen z letnico 1422, ki baje izvira od stare talilne peči na Racovniku. V 17. stoletju sta bila v Železnikih dva plavža, dve večji in pet manjših fužin s kladivi na vodni pogon in cela vrsta vigenjcev s 110 ješami. Po listini iz 1628 je okoli 2000 ljudi živelo od železarstva, oglarstva in tovarništva. Rudo bobovec so kopali okoličani po Kovaškem vrhu, v Smolevi, na Pečani, okoli Lajš in Dražgoš, tovorili so jo tudi s poljanske strani. Oglje so kuhali kmetje po okoliških gozdovih. V vigenjcih so kovale žeblje kovaške družine, ki so stanovale v tesnih prostorih fužinarskih hiš. Delale so tudi ženske in otroci, predvsem v nočnih urah. Skromno hrano so kuhale žene kar ob ognju v vigenjcih. Fužinarji so prodajali žeblje v Italijo in Levant. Tovorniki so jih v sodčih odpremljali čez Petrovo brdo.

V prejšnjem stoletju je začelo železarstvo v Železnikih hirati zaradi konkurence velike industrije in visokih carin, v začetku tega stoletja pa je popolnoma zamrlo in Železniki so zapadli životarjenju.

Sodobna industrija se je začela v Selški dolini med obema svetovnima vojnama. Leta 1936 je začela delati lesna industrija, ko so na Dašnjici postavili Kemperlovo parno žago. Po osvoboditvi pa so pričeli Železnikarji z novo kovinsko industrijo in s tem so se začeli reševati pomanjkanja. Z razvojem kovinske industrije je zaplalo v dolini spet polno življenje. Posebno v zadnjem desetletju so zrasli novi deli naselja: v Otokih, na polju pri Česnjici, na Kresu, ob Dašnjici, V njivah in v Smolevski grapi, zazidali so tudi proste osredke med starimi hišami. Obnovili so tudi več starih hiš, žal marsikje na škodo imenitne zgodovinske podobe kraja. Vendar je nekdanja veljava in imenitnost še vidna marsikje v lepi starinski arhitekturi, kamnitih portalih, oknih z rožanci, mrežami in polknicami, v nadstropnih pomolih in skrilastih strehah. Fužin in vigenjcev ni več, pač pa so tu in tam še vidni sledovi nekdanjih bajarjev.

Leta 1575 so Železniki postali trg. V zadnjem desetletju so se razširili s tem, da so si priključili stična naselja in zgradili nove dele ter se močno urbanizirali, ne le po zunanem videzu, temveč tudi po poklicni sestavi prebivalstva. V starih Železnikih ni kmečkih ljudi, v priključenih naseljih se sicer še pečajo s kmetijstvom, vendar skoraj ni hiše, iz katere ne bi nihče hodil na delo v tovarno. Železnikarji svoj kraj že smatrajo za mesto in morda ni daleč čas, ko bo tudi uradno priznan za mesto.

Sprehodimo se zdaj skozi Železnike in si jih oglejmo!

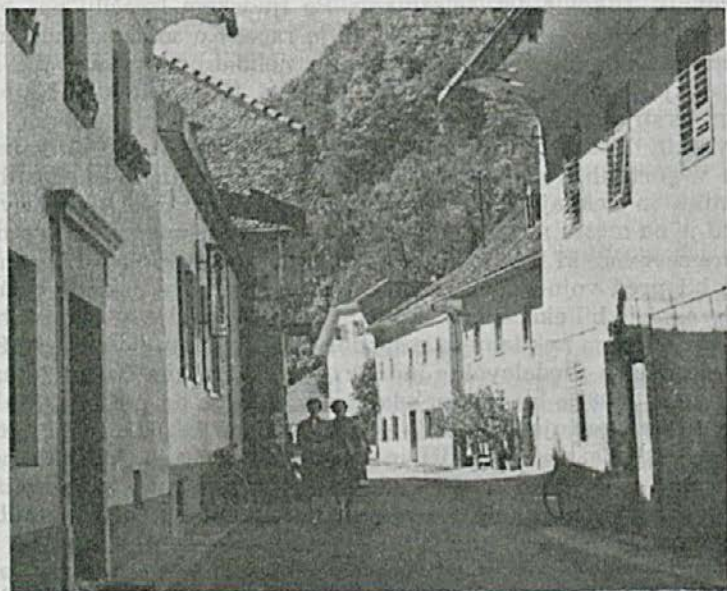
K Železnikom že spada nekdanja vas **Studeno**. Nekaj časa so vaščani hoteli ostati samostojni, naposled so spoznali vrednost večjega naselja, ki reže tudi večje kose kruha. Domačije na Studenu imajo večinoma še gospodarska poslopja in obdelujejo njive v ravnini in senožeti na Penovnikah onstran Sore, vendar imajo dohodke tudi od dela v tovarnah. Studeno se zrašča s sosednim naseljem **Česnjico**. Ta je zemljepisno središče doline in ima najbolj prometni položaj, ker se tod odpirata v glavno dolino dolini Česnjice in Dašnjice. Po dolini Česnjice se odcepi cesta v zaledje pod Jelovico in čez Jelovico v Bohinj. Tudi prostora za širjenje ima Česnjica največ. Njen stari osrednji del stoji ob cesti Škofja Loka—Podbrdo in njenem odcepu ob potoku Česnjici. V njem je nekaj kmečkih hiš, gostilni in trgovina. Novi deli pa rastejo v ravnici proti Sori, ob dolnji Česnjici in Dašnjici in na Grobljah, to je na polici pod Kresom,

kjer stoje veliki stanovanjski bloki. Na ravnici med cesto in Soro, ki je odmaknjena v vznožje Globočnika, stoje prostorne stavbe tovarne **Alples**. Ob tovarni je cela vrsta novih delavskih hiš. V veliki stavbi ob cesti, ki so jo zgradili po osvoboditvi za združni dom, so uprava Alplesa, dvorana kina Obzorje, delavska restavracija. Ob vhodu v dvorano je spominska plošča padlim borcem in aktivistom. Pred domom je bencinska črpalka. V sosednji večji stavbi sta nastanjeni tovarna čevljev **Ratitovec** in podružnica Ljubljanske banke. Isto ime Ratitovec nosi znana Turkova gostilna. Onstran mostu čez Češnjico je še gostilna pri Jelenkotu. Blizu čevljarne stoji ob cesti znamenje, ki ga je poslal Janez Gosar. Vas je staro izhodišče za turo na Ratitovec. Vaško jedro ima nekaj mogočnih kmečkih hiš. Sredi vasi prestopa dolinska cesta potok Češnjico, malo naprej pa gre čez Dašnjico. Nad njeno strugo stoji tik ob cesti zgradba, ostanek Kemperlove žage.

Ob Dašnjici se končuje Češnjica in se začne **Otoki**, sedaj del samih Železnikov. Presledek med nekdanjima naseljema je zdaj komaj še opazen. Na desni stoje ob odcepu prtovške ceste nekatere nove hiše in **nova šola** — osemletka s posebnima stavbama telovadnice in stanovanjske hiše za učitelje. Šolo imajo Železniki od leta 1815. Pred sedanjo stavbo je spomenik pionirske brigade Ratitovec, ki je nastala iz pionirskega odreda Rdeča roža in požrtvovalno in organizirano delovala v narodnoosvobodilnem gibanju. Na levo se na ravnici razprostirajo stavbe tovarne malih motorjev **ISKRA**, velika dvorana, sezidana leta 1971, in prvotno okroglo poslopje, zgrajeno leta 1958. Z ovinka prtovške ceste visoko gor na bregu je lep pogled na tovarno, na spodnje Železnike in po dolini.

Za Otoki se Na grivi cesta strne med Soro in breg. Čez reko se pne obokan, kamnit most Na grivi. Onstran mostu je na dveh terasah v loku Sore na desnem bregu **Racovnik**, slikovit del Železnikov. Po ljudskem izročilu naj bi bilo tod nekdanj močvirje, kjer so se zadrževale divje race. Ko so skozi močvirje napravili prekop, je voda odtekla. Zato pravijo nekdanjim njivam tik spodnjega konca trga, kjer stoji sedaj Iskra, »v otokih«, tj. v odtokih. Najprej se ob ozkem trgu vrstijo stare, enonadstropne hiše, v katerih je nekdanj stanovalo po več kovaških družin. Mnoge med njimi, posebno ob stari lipi, kažejo starinsko lepoto v portalih, razporedu oken, kovanih polkni in skrilastih strehah. Na Racovniku so nekdanj delali plavž, dve fužini in vrsta vigenjcev. Na dolnjem koncu je na mestu nekdanjega mlina elektrarna iz leta 1952, do nje dovaja vodo iz Sore cevovod, ki teče v smeri nekdanjih bazarjev. Na najširšem delu Racovnika je bil pred vojno dom Johanovega veleposestva, nazadnje last Nemca Gustava Egra, ki je bil eksponent okupatorja in brat vodje ljubljanskih Nemcev. Sedaj je v predelanem nekdanjem gospodarskem poslopju podjetje **NIKO**, začetnik obnove kovinsko-predelovalne industrije v Železnikih. Kakor je napisal Jožef Levičnik leta 1898 je bil tam nekdanj grad, ki ga še kaže slika v Valvasorjevi knjigi. V začetku prejšnjega stoletja je bil že razvalina. Leta 1838 jo je kupil Johan Globočnik Blažinc, jo podrl in postavil novo hišo, ki so ji nekaj časa še rekli »v grajšini«. Na vrtu stoje zdaj nov zdravstveni dom z ambulanto in lekarniško postajo, stanovanjski blok, dve stanovanjski hiši, zgradba AMZS in v bivšem poletnem paviljonu bife V vrtu. Malo naprej, kjer se Racovnik zožuje in končuje, stoje značilna fužinarska **Pobčeva hiša**, njej nasproti rojstna hiša planinskega pisatelja Janka Mlakarja s spominsko ploščo, ob vodi pa Dom gasilcev. Gasilsko društvo so ustanovili že leta 1898. Tod je drugi most čez Soro, imenovan Na klovžah, ob njem stoji znamenje z razgibano streho iz skрила.

Na nasprotnem, levem bregu Sore se vzdolž ceste razprostira osrednji del Železnikov, imenovan **Trnje**. Za mostom Na grivi je ob cesti kamnolom, nato vrsta starejših hiš pod bregom, med njimi Žumrova z delavnico, v kateri je 15 članov leta 1946 ustanovilo prvotno zadrugo kovinarjev, iz te so izšle sedanje tri tovarne Niko, Iskra in Tehtnica. Cesta gre tod ob reki, ki teče po s škarko obzidani strugi nasproti zdravstvenega doma. Nato sledijo vrtovi in v njih pod Snegovnikom nove, v zadnjih letih sezidane stanovanjske hiše. Kjer se cesta toliko odmakne od vode, da je nekaj hiš tudi na njeni levi strani, je jedro Železnikov. Tu je ob osrednjem trgu župna cerkev sv. Antona, ki so jo v starih časih imenovali »sv. Anton v gozdu«. Sedanjo cerkev so sezidali na mestu stare leta 1874. Notranjost je prostorna in svetla. V oltarjih so Wolfove in Gosarjeve slike. Iz prejšnje cerkve je še Layerjeva slika sv. Ane. Leta 1944 je bila cerkev po tridnevni bojih Prešernove in Vojkove brigade z Nemci precej poškodovana in so jo po vojni popravili po Plečnikovih navodilih. Župnijo v Železnikih so ustanovili leta 1622. Zanj je dobil dovoljenje fužinar Jurij Plavec od patriarha v Vidmu. Pravijo, da je moral po Sori jahaje prinesiti domov ustanovno pismo, da ga niso zasledili in ubili Selčani, ki bi bili radi obdržali Železnike v svoji župniji. Na trgu pred cerkvijo stoji spomenik NOB, na njem so imena vojnih žrtev. Tudi hiše ob trgu, ki so bile požgane, so obnovljene. Pred drugim mostom je stavba nekdanjega prosvetnega doma, v njej so sedaj pošta z avtomatsko telefonsko centralo, krajevni urad in krajevna skupnost, turistično društvo, sedež lovske družine in postaja milice. Naprej ob cesti so starejše hiše na obeh straneh, med njimi gostilna Na Trnju in trgovina Sora, pekarija, mlekarna in mesarija. Na koncu Trnja je med cesto in reko stisnjena stavba nekdanjega Sokolskega doma, ki sedaj kot prenovljeni Kulturni dom služi prosvetnim in sindikalnim organizacijam.

Ulica na Trnju v Železnikih

Foto France Planina

Znamenje na Klovžah v
Železnikih, pokrito s
skrilom
Foto France Planina

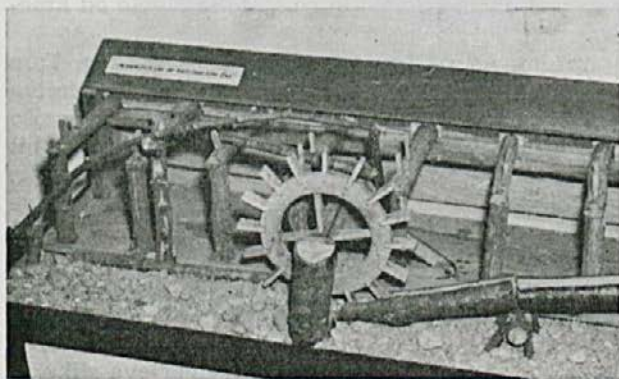

Od župne cerkve vodijo stopnice na višjo teraso pod Suho dolino, ki se strmo spušča izmed Strmce in Snegóvnika. Tam so tri hiše nekdanje samostojne vasi **Škovine**. Čeprav stoje tik nad središčem trga, so bile do leta 1966 upravno ločene od Železnikov (spadale so pod občino Selca) in so stoletja živele od kmetijstva. Sedaj so del Železnikov.

Malo pred bivšim Sokolskim domom drži tretji most na desni breg. Tam je na Škarjercu stala fužina, nasproti mosta je stara, arhitektonsko zanimiva stavba **Plnada** z zaokroženim stolpastim pomolom. Plnada velja za najstarejšo stavbo v Železnikih. Sezidali so jo baje Furlani iz Palmanove. Od nekdanj je bil to mlin. Gnala ga je Smoleva. Za stavbo je nekdanja vodna struga — Bajar, po kateri je dotekala voda vigenjcem na desni strani Sore. Še zdaj je del struge odprt, potem je pa cevovod na Racovnik. Plnadarski Tone — Klemenčič je bil podobar in rezbar, slikal je skrinje, zibke, znamenja in svete podobe ter rezljal križe in figure za jaslice. Živel je v Gorenjem koncu in umrl leta 1927. V Železnikih je imel v 19. stoletju slikarsko delavnico Janez Grohar. Od Plnade naprej je pokopališče, na njem mnogo starejša baročna cerkev sv. Frančiška na Logu. V glavnem oltarju ima Layerjevo, v stranskih Metzingerjeve slike.

Na levem bregu Sore je nasproti pokopališča v naselju presledek Pod zjavko, tik nad cesto je zelo strm breg, da ni prostora za hiše. Po strugi navzgor je odprt pogled na četrti most in jez, od koder je tekla voda v Bajer in na vigenjce. Vzporedno jezu je breg Štedel vrha že toliko odmaknjen od vode, da je spet prostor za hiše na levi strani Sore. To je **Gorenji konec**, ki so ga po nepotrebnem preimenovali Na plavžu (prav bi bilo kvečjemu Pri plavžu). Cesta se razširi v izrazit trg Na logu z znamenjem na sredi. Mimo nedavno ukinjene usnjarne gre s trga stranska cesta čez četrti, to je vovčanski most v **Vovčjo vas** ob izlivu Smoleve in naprej v dolino Smoleve. Vovčja (imenovana tudi Ovčja) vas je skupina železnikarskih hiš. Glavna dolinska cesta se s trga spet stisne v ozko ulico med starimi hišami in pride mimo gostilne **Pri meru**, ki ima ime še iz časov francoske okupacije, in mimo Doma upokojencev na trg **Pod lipo**, sredi katerega stoji **stari plavž**. Tod je bilo drugo središče fužinarstva. Kjer je sedaj odprt trg, so bili še v tem stoletju plavž in fužine, mimo njih je bila speljana voda iz Sore po lesenih rakah, čez katere je šla dvignjena cesta po mostu. Ob rakah so bili vigenjci, ob Sori skladišče oglja. Po shiranju železarstva so zadnji delničarji spremenili fužine v žage, rake in cementni most so odstranili, vigenjce podrli, ostal je edino plavž. Plavž je bil zadnji čas vedno manjkrat v obratu, zadnjikrat so v njem zakurili po izjavah domačinov leta 1902. Tudi plavža so se pred zadnjo vojno lotili, da bi pridobili gradbeni material. Na srečo pa so zavedni domačini in pristojni strokovnjaki rušenje preprečili in tako stoji sedaj sredi praznega trga ta edinstveni kulturno-zgodovinski spomenik kot živa priča svojevrstne delavnosti Železnikov v preteklosti. Hiša nekdanjih fužinarjev **Plavcev** ob severni strani trga ima nadstropni pomol in gotske arhitektonske elemente. V njej je nameščena lokalna **muzejska zbirka**, ki z razstavljenimi predmeti prikazuje tri najpomembnejše dejavnosti Železnikov in Selške doline: kovinarstvo, lesno obrt in industrijo ter čipkarstvo. Zbirka je odprta od 1. 5. do 31. 10. vsak dan, sicer pa po želji skupin. Posle varuha opravlja Antonija Ramovš, ki obiskovalcem pokaže tudi način klekljanja. Na trgu ob plavžu prireja turistično društvo vsako leto čipkarski dan.

Že izven starega naselja sta obrata podjetij **Tehtnica** in **Dom-oprema**, dalje navzgor po levem bregu Sore pa je še nekaj novejših hiš. Blizu Tehtnice gre čez Soro peti ali plešeniški most. Od mostu do izliva Zadnje Smoleve je raztresenih nekaj posameznih domačij priključenega naselja **Jesenovec**. Ob izlivu Plensaka, ki priteka izpod Prtovča, je na levem bregu Sore stala valjar-

Model mehanizma ene od najstarejših žag v muzejski zbirki v Železnikih

Foto France Planina

na železa na Jesenovcu. Od nje so ostali samo temelji in slika v muzejski zbirki.

Na polici nad desnim bregom Prednje Smoleve je nameščena gručasta vasica **Smoleva** (580 m, 44 pr.). Po nedavno speljani cesti v dolino Smoleve ima lahek dostop v 2 km oddaljene Železnike, kjer se je več vaščanov zaposlilo.

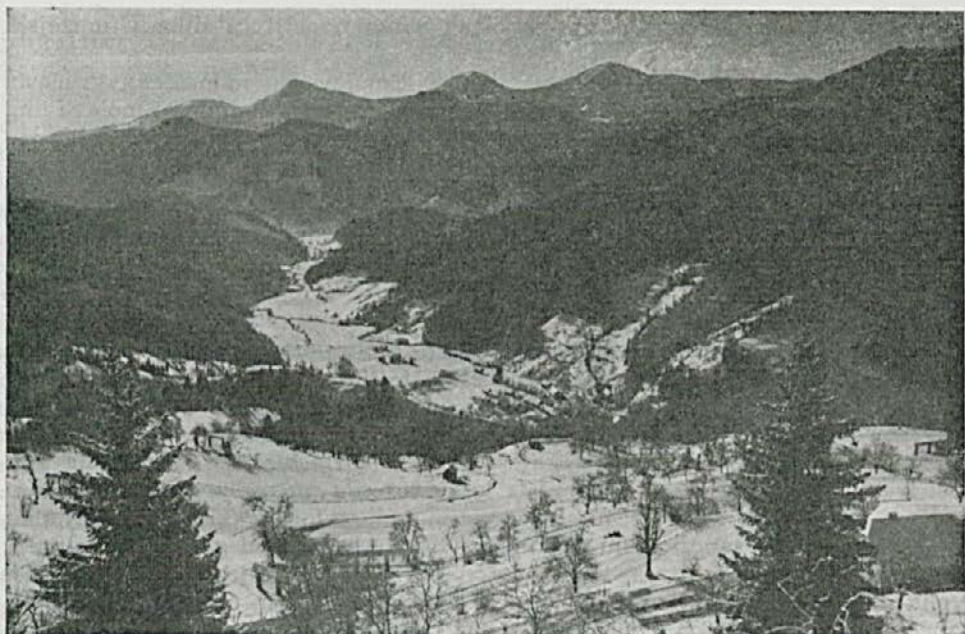
Tudi iz bolj oddaljene hribovske vasi **Ojstri vrh** (875 m, 56 pr.) na ulekne-nem slemenu med dolino Smoleve in Studenske grape gre cesta po dolini Smoleve skozi Vovčjo vas v Železnike, na jug pa je s kolovozi povezana z ble-goško cesto in z vasmi nad Lušo.

Kraji pod Jelovico

Ob potoku Česnjici navzgor ima Selška dolina dostop na Jelóvico. Dolina je usmerjena najprej proti severu. Spočetka stojijo ob cesti nove hiše in bloki, celo novo naselje je levo pod Kresom. Na vzhodni strani spremlja dolino sleme Površnice. Kjer zadene cesta južno vznožje Jelovice, je gručasta vas **Rudno** (514 m, 214 pr.). Na Rudnu je nekaj zanimivih starinskih hiš, zidanih na kot. Ime vasi je zapisano že v urbarju iz leta 1291. Po imenu je soditi, da so se vaščani v srednjem veku pečali s preprostim rudarstvom. Takrat je bilo Rudno sedež županije. V zadnji vojni je bila pri Rudnu nekaj dni glavna postojanka nemške vojske in topništva, ki je od tod napadalo in obstreljevalo Dražgoše. Velik del prebivalstva ima dohodke od dela v tovarnah in od obrti, vendar se kmečki del vaščanov krepko protivi, da bi rudensko polje uporabili za gradnjo delavskih hiš.

Z Rudna se po vojni izboljšana cesta v ključih vzpenja v **Dražgoše** (793 do 935 m, 287 pr.), ki so v treh gručah razprostrte po prisojnim pobočju **Dražgoške gore**, to je visokega roba planote. Ta varuje vas pred mrzlimi severnimi vetrovi, na jug nagnjeni bregovi pa so obrnjeni k soncu, kar povzroča, da so zimski dnevi tod toplejši kot v dolini in se pomlad tod prej pričenja kot v nižjih legah. Cesta gre mimo nove cerkve, ki so jo zgradili leta 1966 po načrtih arhitekta Toneta Bitenca v modernem slogu, in doseže najprej vaški del, imenovan **Pri cerkvi**. Nato se nadaljuje bolj po ravnem mimo spomenika padlim borcem v osrednji vaški del, imenovan **Na Pečeh**. Tod so: nova šola, gostilna in trgovina. Tretji del **Jelenšče** stoji na nekoliko višji polici. Nad Jelenščami štrli iz pobočja kamnit rogelj Jelenca, ki ga po borec v dražgoški bitki zdaj imenujejo **Bičkova skala**. K Dražgošam štejemo tudi veliko samotno Novakovo kmetijo na slemenu onstran Rudenske grape. Kmetija je že več stoletij v lasti te rodbine tirolskega izvora.

Vsa vas Dražgoše je po zadnji vojni na novo sezidana, ker so jo Nemci v januarju 1942 do tal porušili iz divjega maščevanja za izgube, ki so jih utrpeli v tridnevni bojih s partizani Cankarjevega bataljona. Ta se je po zmagovitem napadu na nemško policijsko kolono nad Rovtom (glej poglavje Luša!) in po bojih pod Pasjo ravnijo konec decembra 1941 umaknil v Dražgoše. Močne nemške enote pod poveljstvom najvišjih oficirjev so ga 9. januarja 1942 napadle. Partizani so se razporedili po 2,5 km dolgi strelni črti od zahodne strani Pri cerkvi do Jelenca na vzhodu. Partizanov je bilo kakih 200 in so imeli 22 strojnic, bili pa so na dobrih položajih vrh strmih zasneženih bregov z odprtim razgledom na napadalce spodaj. Kljub veliki nemški premoči (bitke se je udeležilo 10 bataljonov s topništvom in belo oblečenimi smučarji) je bitka trajala tri dni. Od partizanov je padlo osem mitraljezcev, nekaj je bilo ranjenih. Tretji dan so se partizani umaknili na Jelovico, z njimi je šlo nekaj domačinov. Ko

Rudno in dolina Češnjice iz Dražgoš, v ozadju blegoški vrhovi

Foto arh. Tone Mlakar

so Nemci vas zasedli, so 41 moških postrelili, druge izselili, poslopja pa, kolikor jih niso zažgale granate med bitko, požgali in v naslednjih tednih s cerkvijo vred z miniranjem izravnali z zemljo. Znamenite dražgoške oltarje je zastopnik loškega muzeja rešil pred miniranjem in so zdaj razstavljeni v muzeju na loškem gradu. Ko so se izgnani Dražgošani vrnili domov, so bivali najprej v zasilnih barakah, za živino so postavili skupni hlev, šolo so imeli v majhni baraki. Po vojni so ustanovili Obnovitveno zadrugo. Ta je skrbela za obnovo vasi, za zidanje novih domačij. Zgradili so tudi novo, sodobnejšo šolsko poslopje. Dovož gradiva je olajšala nova, leta 1949 dograjena cesta z Rudna.

Iz vasi Na Pečeh gre nova cesta pod Jelenščami in čez preval Pri znamenju na vzhodno pobočje Jelovice. Nad Lajšami (glej poglavje Okolica Selci), Podblico in Jamnikom se nadaljuje nad povirjem Nemiljščice in se spušča v Kropo. Tako veže Selško dolino z gorenjsko dolino Save, nudi prelepe razglede in je precejšnjega pomena za izletniški turizem.

Z Jelenšč se vzdiguje gozdna cesta čez rob Dražgoške gore na Jelovico, dosega opuščeno planino Kališnik in gre dalje na Mošenjsko planino. Glavna cesta na Jelovico pa se vzpenja z Rudna po južnih bregovih nad gornjo grapo Češnjice, pride na Rastovki (1121 m) na planoto, gre dalje čez Rovtarico (1079 m) in se v vzporedni smeri z dolino Save Bohinjke skozi Nemški rovt spušča proti Bohinjski Bistrici. Ta cesta je turistično in gospodarsko pomembna zveza Selške doline z Bohinjem, žal je zadnja leta slabo vzdrževana.

Jelóvica je s strnjenimi gozdovi pokrita valovita planota v jugovzhodnem voglu Julijskih Alp. Na apnenčastem površju so izoblikovane vrtače, kotličji in brezna, nikjer ni tekoče vode, le na maloštevilnih krpah porfirja je nekaj krat-

kih potočkov. Na taki krpi ima tudi Češnjica svoj izvir. Planota je nagnjena proti severu na savsko stran. Največje višine dosega na svojem južnem robu nad Selško dolino (Kotličič s Partizanskim vrhom 1411 m). V jugozahodnem delu se planota naslanja na Ratitovec, ki je skrajni del Spodnjebohinjskih gora. Gospodarsko so na Jelovico posegli prej s savske kot s selške strani. Za planino Pečano je stoletja tekla pravda med Selčani in Bohinjci. Včasih je Jelovica dajala fužinam v Železnikih železovo rudo bobovec in oglje, danes pa še daje les kmečkim gospodarstvom in lesni industriji. Cesti z Rudna in iz Sorice čez Jelovico v Bohinj pa povečujeta dolini turistični promet, kadar sta primerno vzdrževani.

Gornji del doline

Za Jesenovcem se dolina zoži in v dvojnem ovinku prodira med strmima bregovoma, ki imata nekod skalnate pečine in votlino pod previsom. Sora teče v brzicah in se umirja v smaragdno zelenem tolmunu pod mostom, za katerim stoji ob cesti romarsko znamenje in opozarja na stezo, ki drži k nekdanji božjepotni cerkvi Matere božje na Suši (560 m). Cerkev stoji na pomolu v popolni samoti in gozdni tišini, ki jo prekinja le brnenje kakega avta spodaj na cesti. Tudi romarji ne prihajajo več k njej. Zgradili so jo leta 1877 in spominja nekoliko na starološko cerkev. Pročelje sta ji s slikarijami okrasila Janez Gosar in Štefan Skubic, oltarne slike so Wolfovo delo. V soteski pod Sušo je bila v letih 1915—1917 utrjena rezervna črta za obrambo soške fronte.

Iz tesni pod Sušo se dolina zravnja v žlebasto deber proti zahodu. S severne strani se spuščajo vanjo bregovi Grobelj (1086 m), Grebel vrha (1347 m) in Bin-

Cerkev na Suši

Foto France Planina

Zali log z zahodne strani

Foto arh. Tone Mlakar

teka (1258 m), z južne obronki martinjvrških hribov in davških Kovkov, med katerimi se odpira stranska dolina potoka Davče (glej poglavje Kraji pod Ble-gošem in Poreznom!). Izza ovinka se pokaže svojevrstna slika — na tesni rav-nici ob vodi in cesti kozolci z zidanimi stebri, na polici v ozadju pa gruča po-slopij s sivimi skrilastimi strehami, iznad katerih se dviga slok zvonik. To je Zali log (543 m, 245 pr.), zadnja vas v dnu doline. Vas ima gostilno, trgovino in gasilski dom. Baročno cerkev, ki stoji na bregu nad obcestnimi hišami, je na pročelju in v prezbiteriju poslikal Janez Gosar, oltarno sliko je izdelal Janez Wolf. Vaščani imajo dohodke od lesa, živine in dela v industriji v Železnikih. Do leta 1957 so v skrilolomu visoko gori pod Grebel vrhom lomili skril ali »skalce« in jih prodajali za pokrivanje streh ne le v dolini, temveč daleč na-okrog.

Nekaj novih zaloloških hiš so postavili v dolnji del doline Davče, nekaj jih je še ob cesti naprej od vasi, sicer je pa dno doline za Zalim logom takorekoč prazno in tudi po bregovih nad dolino, ki so prestrmi, ni videti domačij. Na južni strani proti Davči se vzdiguje breg v Žbont (983 m), Čemažarjev Kovk (1056 m) in Šoštarjev Kovk (1105 m), na severni pa Lajtnik (1052 m), Rošt (805 metrov) in Bidršan (883 m). Od Šurka gre v Šoštarjev Kovk stara kolovozna pot v Davčo. Pod Roštom se odpira v dolino Danjarska grapa, ki zbira potoke izpod Ratitovca. Domačija Podrošt z gostilno v ustju grape je stara vozniška, sedaj avtobusna postaja. Podroštom so izdelovali drvarsko orodje, zlasti sekire in cepine, ki so jih po Gorenjskem in Koroškem zelo cenili. Tod se iz doline odcepi cesta, ki v zavojih po pobočjih Rošta in po gozdovih Bidršana gre v Sorico.

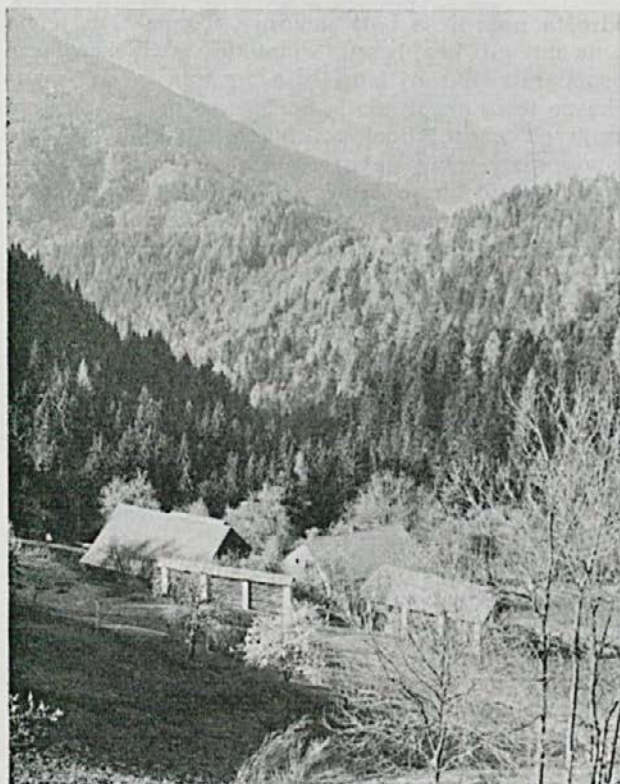
Dolinska cesta je od Podrošta naprej še bolj samotna. Tu pa tam je na kaki trati ob vodi zložen les, na mnogih krajih so na posekah mladi smrekovi nasadi, s katerimi gozdno gospodarstvo Kranj izboljšuje grmišča in slabe pahnjaste gozdove. Z desne priteka po tesni grapi mlada **Sora** in se pod cesto zliva z **Zadnjo Soro**. Cesta napravlja ob Zadnji Sori polkrožni zavoj okoli **Šorte** (982 m), ob kateri je po slemenu raztresenih nekaj hiš **Heblarjev**, ki spadajo k Sorici. Na nasprotni južni strani se vzdiguje **Jemčev Kovk** (1099 m). Kjer se v Zadnjo Soro izlivajo potoki izpod Hoča, je zaselek **Pri žagi**, ki že spada k vasi Podporezen. Dolina se tod zasuče proti severu, mimo nekdanje obmejne stražnice (sedaj weekend) se cesta hitro vzdiguje na **Petrovo brdo**. Pohmanova kmetija je še na selški strani, druge pa na baški strani prevala (804 m) med **Lajnarjem** (1549 m) in **Hočem** (1512 m), preko katerega se vleče sleme v Porezen. Cesta se tod nagne proti Podbrdu v Baški dolini. V nekdanji vojašnici italijanskih financarjev je bilo po osvoboditvi nekaj let zdravilišče za tuberkulozne, postojanka Golnika, zdaj je v njem Dom počitka za onemogle. Pod Lajnarjem in Dravhom je s Petrovega brda speljana cesta v Sorico. Dolini Bače in Sore sta na Petrovem brdu povezani z Jelovico in Bohinjem.

Kraji pod Blegošem in Poreznom

Hriboviti svet v jugozahodnem delu doline med Soro, Zadnjo Soro in glavnim slemenom Loškega in Cerkljanskega pogorja je poseljen s samotnimi kmetijami, ki imajo dohodek od lesa in živine, nekaj tudi od gozdnih sadežev in dela v železnikarskih tovarnah.

Po hribovju nad gornjima tokovima Prednje in Zadnje Smoleve od Vancovca do podnožja Mladega vrha, Koprivnika in Mrzlega vrha (1057 m) je razložena prostrana vas **Martinj vrh** (600—1060 m, 223 pr.). Nekaj hiš je tudi v dolinah obeh Smolev in po hribih med Zadnjo Smolevo, dolnjim tokom Davče in Muštrove grapo. Tako so domačije raztresene po prisojnih bregovih in po csojnih legah pod vrhovi v severovzhodni soseščini Blegoša v različni nadmorski višini. K vasi spada še zaselek Megušnica s tremi domačijami na vzhodni strani nad Smolevo. Včasih so šli k Martinj vrhu tudi zaselek Smolevo, ki je zdaj samostojna vas. (Glej poglavje **Železniki**!) Glavni dostop v Martinj vrh je po cesti ob Zadnji Smolevi; ta cesta ima mimo Birta zvezo z blegoško cesto, ki gre nad vasjo po pobočju Mladega vrha do prevala Na brdu (1144 m) med Mladim vrhom in Koprivnikom. Kolovozi drže tudi iz Ojstrega vrha in z Zalega loga. Nekateri kmetije so imele včasih lastne elektrarne, leta 1957 pa je bila napeljena povsod elektrika iz splošnega omrežja. Med okupacijo je bil odročni Martinj vrh živahno torišče partizanskih enot. Tod so bile pomembne postojanke in sedeži nekaterih odborov in poveljstev. Pod šolo je še ohranjen bunker pokrajinskega komiteja KPS in pokrajinske tehnike. Na Sklepu vzhodno od vasi so bili marca 1945 boji partizanov z Nemci. Več družin je okupator izselil in hiše požgal.

Po dolini dolnje Davče je dohod pod Blegoš. Pri Tajnetovi žagi ob potoku Davči se odcepi gozdna cesta, ki se iz Muštrove grape vzdiguje v pobočje **Malega Blegoša** (1106 m), kjer stoje na nagnjeni polici tri domačije vasi **Osojnik** (790 m, 26 pr.). Nemci so spomladi 1945 večino poslopij požgali, sedaj so obnovljena. Do vasi gre kratek cestni odcep, gozdna cesta pa se nadaljuje ob Farjem potoku v vas **Potok** (680—840 m, 76 pr.). Nekaj hiš stoji v dolini, kjer se voda steka iz dveh grap. Grapi loči obronek, ki se z Blegoša preko Starega vrha (1012 m) spušča do vasi. Ena od kmetij, imenovana Na hribu,

Mšičeva kmetija v Martinj
vrhu

Foto arh. Peter Pokorn

stoji v slikoviti legi na njegovi polici. V Potoku je v začetku 17. stoletja neki furlanski podjetnik postavil fužino. Ker je bilo treba rudo tovoriti čez hrib iz Volake na poljanski strani, je kmalu prenehala in jo že Valvasor omenja kot opuščeno. Dokler niso v Potok napeljali elektrike iz splošnega omrežja, je vas imela svojo elektrarno. Več hiš je raztresenih po okolici. Ocvirkova domačija je v bregu Črta (1018 m) nad dolino Davče, Marenkovčeva na prevalu med Črtom in Plestenjakom (1259 m). Med okupacijo je bilo v Potoku pomembno zavetje partizanov, tod je bil stalen prehod na Primorsko. Plošča na Marenkovčevi hiši pravi, da so tam 12. 7. 1943 ustanovili Prešernovo brigado. Vas so Nemci 24. 3. 1945 požgali.

Zahodno od Marenkovca je v bregu nad tesno, slikovito grapo potoka Zale, ki spada k Davči, najmanjša vas loške občine, najbrž najmanjša v Sloveniji, to je vas Zala (910 m), ki šteje eno samo hišo — Špehovo — s štirimi prebivalci. Včasih so bile tri domačije, na Kovku so jo že pred desetletji opustili, Mohorjeva je pa pozimi 1952 propadla. Do hiše vodijo samo steze — iz grape Zale, od Ocvirka in od Marenkovca.

Blegoš (1563 m), najvišji vrh Loškega pogorja, ima proti Selški dolini precej strma, z gozdom porasla pobočja, vrh pa je na poljansko stran rahlo nagnjena trata s pisanim gorskim rastlinjem in obsežnim razgledom, nima pa plinarske koče. Pašo na vrhu in na Leskovški planini malo pod vrhom izkoriščajo s poljanske strani.

Potok Davča, ki dovaja vodo izpod Porezna, je v dolgih dobah razdelil nekdanj bolj enotni, planotasti svet v dvoje slemen. Iz severnega slemena se vzdigujejo Kovki — Žbont (983 m), Čemažarjev (1056 m), Šoštarjev (1105 m) in Jemčev Kovk (1099 m); južno sleme se naslanja na sleme, ki veže Blegoš in se iz njega vzdigujejo Črni vrh (1288 m), Bičkarjev (1106 m) in Čumarjev grič in Cimprovka (1255 m). Dno dolge doline potoka Davče je ozko in skoraj naseljeno, ker je tesno in senčno, saj so na nekem kraju celo prave tesni, potok pa teče večinoma po brzicah. Domačije vasi Davča (967 m pri cerkvi, 310 pr.) so razložene po obeh slemenih in bregovih ter so samotne kmetije z zemljišči v celkih. Velik del domačij je v pasu med 900 in 1000 m nadmorske višine.

V Davčo pelje leta 1961 zgrajena cesta, ki se odcepi od dolinske ceste malo pred Zalim logom, gre ob potoku Davči in pri orientacijski tabli turističnega društva zavije desno v breg ter doseže vaško središče, kjer so šola, Jemčeva gostilna, trgovina, župnišče in cerkev. Središče je nastalo leta 1878, ko je podjetni Martin Jemec dal sezidati poleg svoje domačije cerkev, leta 1954 pa so v bregu nad Jemcem postavili šolo. Ta osrednji del imenujejo kar Davča, sicer pa ločijo še pet vaških delov.

Zgornja Davča zavzema zahodni del vasi nad levim bregom potoka, obe strani Prvik, ki so podaljšek Cimprovke, in južno sleme do Bičkarjevega griča. Cesta je speljana do kraja Pod Kotli, kjer ima potok dvojni slap. Do nje imajo posamezne kmetije svoje poti, čez preval Rázpét pod Cimprovko gre pot v Novake. Nekaj kmetij severno od Jemčevega Kovka ima cesto do žage v dolini Zadnje Sore. Razen samotnih kmetij je pod Prvikami zaselek Zaprvíč, ki je nastal po razdelitvi nekdanjega grunta.

Spodnja Davča je razložena po severnem slemenu od osrednjega dela na vzhod. Dve bajti sta skupaj v zaselku, imenovanem Pustota, kar kaže, da je bil nekdanj tu grunt opuščen. Drugi dve bajti sta nastali iz nekdanjega grunta V Bregu. Vzhodno od soteske pod Javorjevim robom je nekaj domačij Zalološke Davče.

Osojna Davča se razprostira na južnem delu planote med Bičkarjevim gričem in spodnjim tokom Zale. Ob zgornji Zali in po severnem pobočju Črnega vrha pa so kmetije Leskovške Davče. K tej se štejejo tudi tri domačije v Slugovi dolini onstran razvodja, ki spadajo h krajevnemu uradu Gorenja vas in imajo šolo v Leskovici.

V Davči imajo zelo delavno turistično društvo, ki si prizadeva, da bi dohodke od živinoreje in gozdarstva povečali še z dohodki od kmečkega turizma. Na nekaterih kmetijah imajo že urejene sobe za goste. Jeseni prirejajo »dan teric«, pri čemer prikažejo predelavo lanu. Turistu nudi Davča odpočitek od mestnega hrupa v blaženem miru, sprehode po gozdovih in travnikih z obsežnim razgledom, izlete na Črni vrh in Porezen, kjer sta planinski koči, pa tudi dobro domačo hrano za zmerno ceno in udobno bivanje. Leta 1960 so vse hiše dobile elektriko.

Skraini zahodni del Selške doline med Zadnjo Soro, Petrovim brdom in Hočem zavzema vas Podporezen (685—1092 m, 21 pr.), ki jo sestavljajo samotne kmetije na bregovih Hoča in Zgagova domačija Pri žagi ob Zadnji Sori. Dostop do domačij so vozne poti iz doline, s Petrovega brda in iz Davče. S Petrovega brda in iz Zgornje Davče sta zaznamovani planinski poti na Porezen.

Porezen (1622 m) je že leta 1906 imel na vrhu planinsko kočjo. Ta je med okupacijo propadla. Malo pod vrhom so Italijani zgradili obmejno vojaško zavetišče, naslonjeno v breg pod slemenom. Leta 1949 so planinci iz Cerknega

Rovtarjeva domačija pod Poreznom

Foto arh. Tone Mlakar

to vojašnico preuredili v planinsko zavetišče, hkrati pa na vrhu postavili spomenik padlim borcem. S Porezna je obsežen razgled. Od konca prve svetovne vojne do osvoboditve je državna meja med Jugoslavijo in Italijo potekala od Hoča do Cimprovke sredi pobočij pod vrhom Porezna in ne po razvodju. Tudi pod Petrovim brdom je meja segala precej na selško stran do karaule ob Zadnji Sori. Na Poreznu so rastišča več vrst gorskih rastlin, posebno znana sta panonski svišč in alpska možina.

Kraji pod Ratitovcem

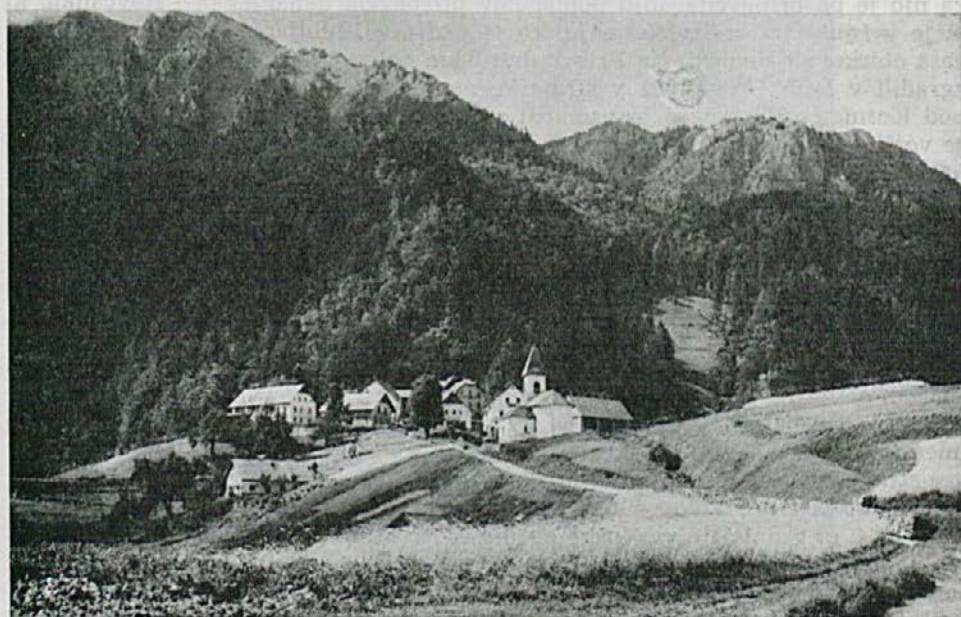
Ratitovec (1666 m), ki gospoduje nad Selško dolino, ima na južno in jugovzhodno stran zelo strme bregove, pod njimi pa je zložnejši hriboviti svet s slemenimi, prevali in vrhovi z višino okrog 1000 m, s policami in pomoli in vmesnimi globoko zajedenimi grapami. Po teh policah, pomolih in slemenih so naselja, ki imajo svoj začetek v naseljevanju tirolskih kolonistov. To so slikovite vasi od Prtovča do Sorice.

Prtovč (1025 m, 25 pr.) je gruča zidanih, enonadstropnih hiš, stisnjena pod gozdnati breg kraj prevalskega slemena, čez katerega se svet iz strme grape Plenšaka prevali v dolino Dašnjice. Onstran prevala se sleme vzdiguje čez **Pašk** (1036 m) v **Štedel vrh** (1145 m), od tam pa se spušča proti Železnikom. Na prevalu je pogosto močan veter, zime so zelo snežene, poletja pa prijetna. Novembra 1943 so Nemci z minami zažgali štiri hiše. Pred vojno je bilo 7 hiš,

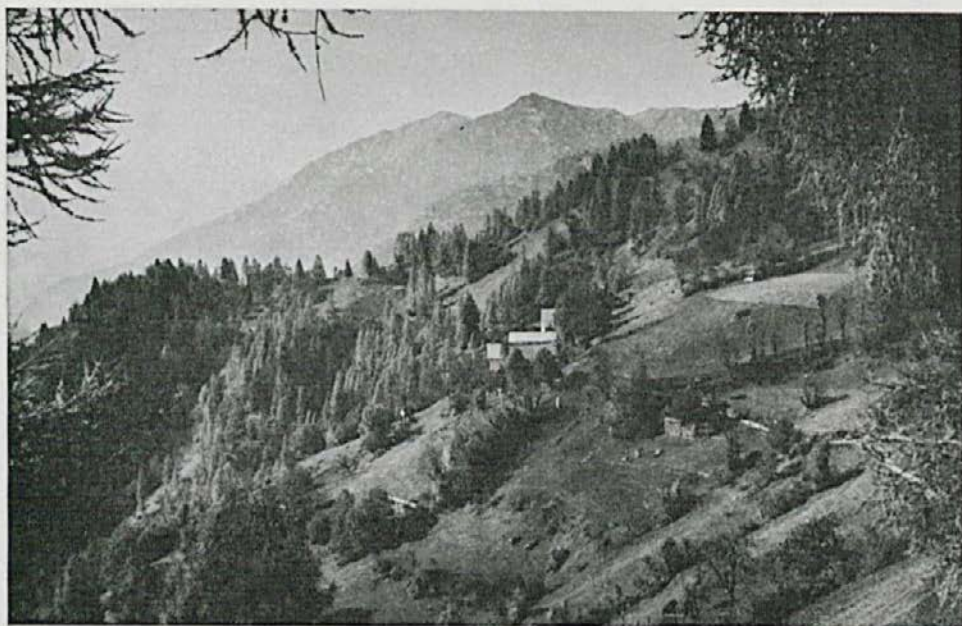
Zima na Ratitovcu

Foto arh. Tone Mlakar

Prtovč

Foto arh. Tone Mlakar

Zabrdo

Foto arh. Tone Mlakar

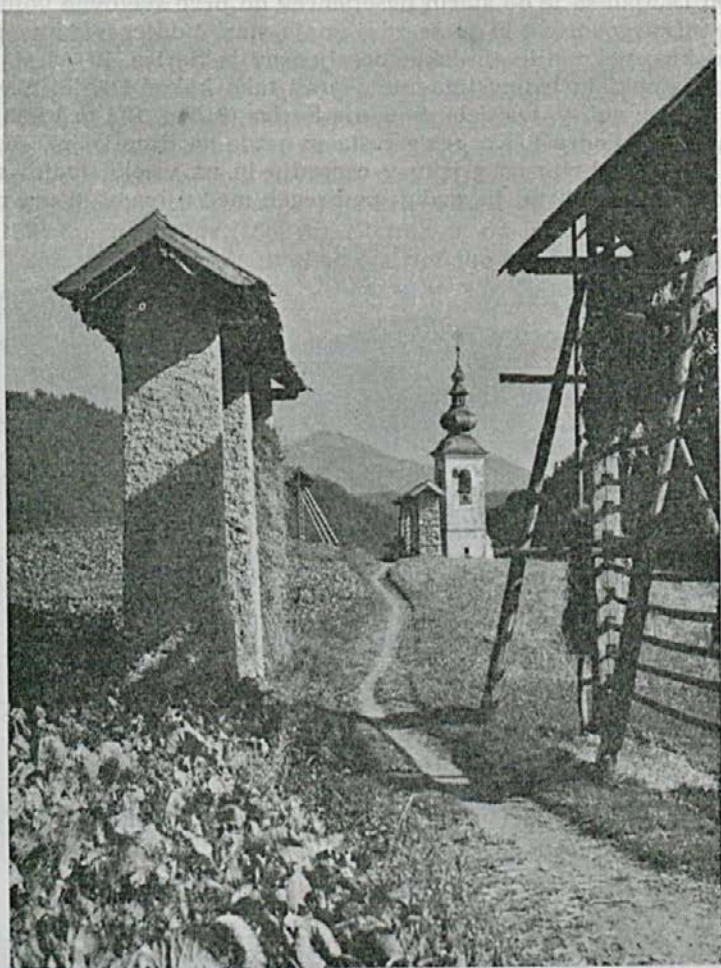
po obnovitvi jih je le 5, ker so dve opustili in podrli. Na prevalu je že leta 1622 stala kapelica. Leta 1869 so postavili sedanjo preprosto cerkev Marije Pomagaj, za njo je po pripovedovanju domačinov prispevala denar neka Prtovčanka, ki si je v Ljubljani rešila življenje, ko je padla v Ljubljano. Cerkev so nekaj časa obiskovali romarji. Na Prtovč drži 6 km dolga cesta iz Železnikov, ki so jo zgradili v letih 1939—1941 v strateške namene in jo trasirali še 4 km naprej pod Kosmat vrh, ker so jo usmerili na Ratitovec. Cesta omogoča mladim, da se vozijo v dolino na delo, mnogo se jih je za stalno odselilo. Vas ima zdaj trikrat manj prebivalcev kot pred 80 leti. S Prtovča sta zaznamovani planinski poti na Ratitovec (2 h zložne hoje): skozi Razor med Kosmatim in Gladkim vrhom ter za Ravtom in pod Gočem.

Od prtovške ceste gre odcep v vas **Podlonk** (650—910 m, 122 pr.), ki stoji na jugovzhodnem vznožju Ratitovca z domačijami, razloženimi po bregu za hribom **Lonkom** (786 m). Iz več grap, ki tod izvirajo, se steka **Dašnjica**. Po dolini Dašnjice prihaja slabša cesta in se v hrib nadaljuje kot strm kolovoz. Prvotno ime Podlonka je bilo Pod planino — Unter den Alpen, iz česar je po spačeni govorici nemških naseljencev nastalo staro ime Termolben. K Podlonku spada še zaselek **Drabóslavica** v vzhodnem obronku Štedel vrha. Urbar jo imenuje Dobroslica, imenik krajev iz leta 1874 pa Dragoslavca. Skozi ta zaselek gre strma planinska steza iz Železnikov na Prtovč.

S Prtovča gre kolovoz čez **Povden** za **Grebel vrhom** (1347 m) na **Torke** (1175 m, 9 pr.), najvišjo vas loške občine, ki je našla prostor na zaobljenem pomolu pod pečinami najvišjega ratitovskega vrha **Alternaver** (1678 m). To sta samo dve kmetiji z mogočnimi poslopji, ki pričajo, da je bilo tod včasih živahnejše življenje. Leta 1948 je tu živelo 34 ljudi, zdaj jih je komaj četrtina. Tretja domačija-kajža je opuščena. Pač pa sta niže na pomolu dve novi letoviški hišici

iz lesa. Mimo njih prihaja na Torko strma steza iz Podrožja skozi vas **Ravne** (1020 m, 26 pr.), ki stoji na usločeni, ne preveč nagnjeni polici pod Torko. Izpod vasi teče Ravenska grapa in se v Milejbnju zлива v Štajnpoh, ki priteka iz sosedne grape in teče med **Lajtnikom** (1052 m) in **Stómentom** (1037 m) proti Podrožtu. V sosedni grapi je razvaljen mlin ob kolovozu v Zabrdo. Slaba pot drži tudi v Podrožje.

Zabrdo (1090—1100 m, 13 pr.) je gorska vasica petih domačij, ki stoje v vrsti kakor prilepljene v breg, poslopje šole pa je skrito nekaj metrov više za hišo na zahodni strani. Gozdnati breg nad hišami prehaja navzgor v pečevje **Kecerlekle** in **Boserplote**, za njima pa se vzdiguje vrh **Kremant** (1654 m). Senožeti okrog vasi počasi zarašča grmovje, ker je v vasi vedno manj ljudi, zdaj jih je štirikrat manj kot pred osemdesetimi leti.

Cerkev v Spodnjih Danjah

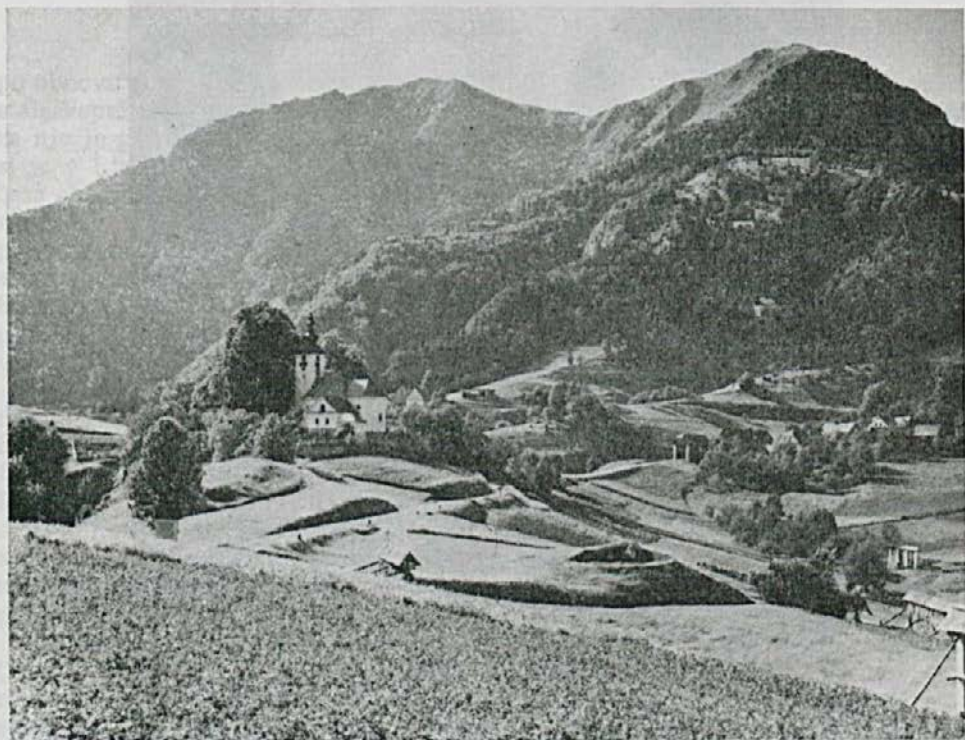
Foto arh. Tone Mlakar

Iz Zabrda gre kolovoz prek rebrastih obronkov skozi danjarski zaselek **Trojar v Zgornje Danje** (1100—1120 m, 21 pr.). Zidane nadstropne hiše so podobno kakor v Zabrdu postavljene v vrsto druga zraven druge in dajo še bolj slikovito podobo kakor Zabrdo. Leta 1968 so dogradili do vasi cesto, ki se na Rotku (965 m) v Zgornji Sorici odcepi od ceste Podrošt—Bohinj. Vasi pripada planina Jiren, ki pa so jo opustili. Čez planino in pod Kremantom gre planinska steza na Ratitovec.

Spodnje Danje (876 m pri cerkvi, 81 pr.) stoje znatno niže. Gruča hiš s sivimi skrilastimi strehami je stisnjena ob breg, nekaj kajž stoji v jarku gornje **Danjarske grape**, med hišami drži ulica dol na lepo zaokroženo sleme, na katerem so njive, na koncu pa cerkev sv. Marka iz 18. stoletja s slikarijami Simona Ogrina v notranjščini. Do vasi prihaja cesta, ki so jo med zadnjo vojno zgradili z Rotka.

V obeh Danjah se je od starih naseljencev do prve svetovne vojne ohranila spačena nemška govorica, ki jo še zdaj znajo stari ljudje, mladina pa ne več.

Glavni kraj nekdanjih tirolskih naseljencev je **Sorica**, ki na stare čase še spominja s priimki in ledinskimi imeni prav tako kakor Danje in vasi tja do Podlonka. Vas se deli v dva dela. **Spodnja Sorica** (816 m, 114 pr.) ima prvo hišo že v dolini, to je **Podrošt**. Ko pride cesta iz gozda za Bideržnom, se odpre lep pogled na vas s cerkvijo na gričku v ospredju in na visoki dvojni vrh **Dravh** (1547 m) in **Lajnar** (1549 m) tik zadaj; po bregeh med njivami in travniki zidani

Sorica z Lajnarjem in Dravhom

Foto arh. Tone Mlakar

kozolci s skrilastimi strehami, tu in tam gruče macesnov, skupina hiš tudi na prisojnem bregu onstran Nidrarske grape, ki leži desno dol pod cesto. Ob cerkvi na grobljastem griču rastejo stoletne lipe. V župnišču poleg cerkve je dalj časa stanoval slikar Ivan Grohar, v sobi je nekaj njegovih mladostnih del. Cerkev ima obliko raztegnjenega osmerokotnika, nad ladjo in prezbiterijem sta kupoli. Slike evangelistov so Groharjevo, slika sv. Miklavža je Langusovo delo, freska v prezbiteriju pa Janeza Šubica. Zraven združnega doma, kjer je gostilna, je Groharjeva rojstna hiša (št. 18) z vzdano spominsko ploščo. Vas ima javno knjižnico, prosvetno in turistično društvo. Zahodno od vaškega jedra teče po globokem jarku Sora. Pred splošno elektrifikacijo je bila v tem jarku krajevna elektrarna, ki so jo postavili vaščani in je začela obratovati leta 1912. Zdaj je v jarku nekaj letoviških hišic.

Zgornja Sorica (880 m, 180 pr.) se drži Spodnje in se nadaljuje navzgor po koritastem dolu proti izviru Sore. Ta del ob gornji Sori imenujejo **Dörfle**. Med doljnimi hišami je šola. Na slemenu z vrhom **Šorta** nad Zadnjo Soro je zaselek **Heblarji**. Tam je bil v hiši Pri Martinu več let Groharjev dom. Ob cesti, ki gre iz Spodnje Sorice na Soriško planino, je zaselek **Rotek**. Tam se odcepljata cesti v Spodnje in Zgornje Danje, malo prej pa cesta na Petrovo brdo. Glavna cesta se v dvojnem zavoju vzdiguje pod **Tonderškoflom** in pride čez **Soriško peč** (1221 m) na **Soriško planino**, kjer stoji **Litostrojska koča** (1306 m) z depandanso. Planina obsega travnate bregove do vrhov **Lajnarja**, **Slatnika** (1596 m) in **Možica** (1602 m). Slatnik je na trojnem razvodju — proti Sori, Bači in Savi. Cesta gre s planine čez **Soriško ali Bohinjsko sedlo** (1216 m) med Kozjim vrhom ob Možicu in Črnim vrhom (1486 m) in se prevesi na bohinjsko stran.

Litostrojska koča na Soriški planini

Foto France Planina

Od Soriške planine se na vzhod vleče pogorje **Ratitovec**, zgrajeno iz dachsteinskega apnenca, ki so ga zemeljski pritiski v davnini narinili proti jugu. Zato je njegov južni breg nad Selško dolino strm in pečevnat, dočim je na savski strani proti severu planotast in podaljšan v Jelovico. Površje je zakrasedlo, polno kotanj in vrtač. Najbolj znana vrhova sta **Gladki vrh** (1667 m) in **Kosmati vrh** (1642 m), ki ju loči gruščnati dol **Razor**. Lepo sta vidna iz dolnjega dela doline. Na ravnici tik pod Gladkim vrhom je tedanja selška podružnica SPD leta 1925 postavila **kočo na Ratitovcu** (1642 m) in jo imenovala po dr. Janezu Kreku, poslancu katoliške ljudske stranke v dunajskem parlamentu in organizatorju združništva, ki je rad zahajal na oddih na Prtovč in Ratitovec. Ta koča je 1. maja 1943 pogorela in na njenem mestu so po osvoboditvi zgradili novo ter jo 18. julija 1954 odprli.

Proti Sorici je v Ratitovcu nanizana vrsta vrhov: **Altemaver** (1678 m), ki je najvišji del Ratitovca, **Štounkopf**, **Kremant** (1654 m), **Žbajnik s Kačjim robom**, **He** (1456 m) in **Tonderškofel** (1326 m). Čez nekatere teh vrhov gre planinska pot od koče na Soriško planino. Z Ratitovca so obsežni razgledi na vse strani, zlasti na Triglavsko pogorje, ki mu stoji prav nasproti onstran Bohinjske doline. Po ratitovških tratah, posebno po južnih pečevnatih strminah rastejo med drugim gorskim cvetjem planike, ki mikajo nezavedne planince in so jih že mnogo zvabile v smrt.

V srednjem veku je bilo za Ratitovec znano ime Pečana, ki so mu ga verjetno nadeli s selške strani, kamor kaže svojo pečevnato podobo. Zdaj se je to ime ohranilo za planino **Pečana** (1465 m), ki se od sedla med Gladkim in Kosmatim vrhom položeno nagiba na bohinjsko stran.

Za pašo jo uporabljajo vaščani iz Nemškega Rovta, torej z bohinjske strani. Svoj čas je poslanec Demšar, p. d. Čoč s Češnjice, zahteval pravice za pašo na Pečani za selško stran. Iz podratitovških vasi pasejo večinoma kar v vesinah nad vasmi in ženejo živino zvečer domov. Na **Klomu** (1490 m) za Kosmatim vrhom so si šele v novejši dobi srenje s Češnjice, Studena in Podlonka uredile planino s hlevom. V planinstvu ima pa na Ratitovcu prvenstvo Selška dolina.

Ob razgledu na Selško dolino z njenega najvišjega vrha zaključimo njen ogled!